

ПРОГРАМА «ГЛИБИННІ РЕЗЕРВИ НАЦІОНАЛЬНОГО САМОРОЗВИТКУ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ»

24 серпня 2000 року Україна дев'ятий раз відзначатиме День незалежності. Вітаючи своїх читачів, усіх просвітян з цим прекрасним святом, редакція «Слова Просвіти» розпочинає цикл публікацій, мета яких — витворення обґрунтованої цільової концепції незалежного розвитку на власнодержавному рівні. Цей цикл буде подано під нашою новою рубрикою «Державна справа» за редакцією Олексія Федоровича Скаленка, академіка Академії інженерних наук та Академії наук вищої школи України. Сподіваємося, що ви, дорогі читачі, також долучитеся до висвітлення національних проблем і шляхів їхнього розв'язання.

Загально визнаною мудрістю є думка про те, що для успіху в усякій справі найголовніший її початок. Адже не випадково сказано: «На початку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово» (Свята Євангелія від Івана: 1,1). На жаль, людське слово далеко не завжди є істинним, правдивим та компетентним. І тому цілком зрозуміло, що результати та ефективність нашої діяльності в первинно пріоритетному плані завжди залежали і будуть вирішально залежати від слова-думки, від слова-волі, від слова-інформації.

Однак все ж дещо неочікувано для людей максима «інформація править світом» стала крилатим висловом сучасності. В усьому світі сьогодні активно заговорили про інформатизацію та глобалізацію економічного життя, про інформаційні ресурси та інформаційні війни. Ми також відчуваємо, що історично вже настали зовсім інші часи і що будувати своє національне життя ми зобов'язані саме на цих, вочевидь, так глобально і так імперативно виявлених хвилях світового розвитку. При цьому цілком закономірно виникає гостра потреба фундаментального усвідомлення ролі і механізмів функціонування інформаційного ресурсу в процесах економічної діяльності та соціокультурного розвитку. Саме такі знання, і здається, що тільки вони, допоможуть Україні вирватися із завороженого кола системних криз, стати на шлях всебічно обґрунтованого прогресивного господарювання та на партнерських засадах увійти до інформаційного, політичного, соціального та економіко-екологічного простору світу.

Передусім треба добре усвідомити, що наш інформаційний ресурс — це і методологічні концепції сучасного соціально-економічного розвитку, і методи конкретної трудової діяльності, і вся наша науково-інформаційна система, включно управлінсько-виробничі кадри, науковці та винахідники. І, що найголовніше, наш народ, наша рідна мова і взагалі національна ідея — як об'єктивний чинник суспільного єднання та інтеграції трудових зусиль в усіх сферах такого непростого сьогодні життя.

СУСПІЛЬНО КОНСОЛІДУЮЧА РОЛЬ І ПРОГРЕСОТВОРЧА ФУНКЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

В українській незалежній державі ще й сьогодні можна зафіксувати гостроактуальні проблеми, які об'єктивно потребували пріоритетного розв'язання з самого початку набуття суверенітету. По-перше, це проблема національної єдності неоднорідного за деякими параметрами суспільства, передусім за показником питомої ваги бажаючих його трансформації, і ця проблема навіть загострилась у деяких напрямках після прийняття Конституції України.

По-друге, це проблема подолання загальнометодологічної кризи, архіважливе об'єктивне значення якої в соціально-економічному житті керівна еліта або не розуміє, або ж свідомо замовчує. На жаль, національну політику в питаннях суспільно-партійного будівництва сьогодні також не можна назвати методологічно кваліфікованою та адекватною соціальним потребам.

По-третє, це об'єктивна проблема формування системно цілісної концепції соціально-економічного розвитку України та захисту національних інтересів в умовах сучасності, без усвідомлення та вирішення якої наше господарювання і міжнародні відносини реально вияв-

ляються не тільки економічно та соціально неефективними, але й політично небезпечними, тобто системно кризовими.

Сьогодні майже всі фахівці та науковці сходяться у характеристики нашої кризи як системної. Що це? Всеохоплюючий занепад чи криза системи? Якщо занепад всеохоплюючий, що критично і тотально вразив суспільну свідомість, то в нас дуже мало позитивних шансів і немає ніяких переваг. А якщо криза системи, то необхідно передусім чітко визначити параметри цієї системи. І цілком зрозумілою в цьому зв'язку стає необхідність саме системного підходу до вирішення наших насущних і грядущих проблем.

Про системи і системність у наші часи говорили і продовжують говорити багато. Довго, наприклад, судили про існування у XX столітті двох систем: комуністичної та капіталістичної. Щоправда, перша існувала лише у формі гіпотетичної ідеології, але в реальному вираженні вона може бути визначена як одна з форм державно-монополістичного капіталізму. Уявна парадоксальність тут полягає саме в навмисному перекручуванні визначень задля надання видимості адекватності теорії (так званої марксистсько-ленінської) і практики.

Закінченн на с. 2

Сьогодні в номері:

Державна справа — с. 2

«Просвіта» в Криму — с. 3

Національна ідея — с. 4—5

Як у Росії
ставляться
до українців — с. 7

Яким постане
Успенський собор? —
с. 8—9

Зоря і пісня
Зої Слободян — с. 10

Скарби на конвертах —
с. 13

Паола Утевська і Дмитро
Горбачов про художників —
с. 14—15

ПРОГРАМА «ГЛИБИННІ РЕЗЕРВИ НАЦІОНАЛЬНОГО САМОРОЗВИТКУ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ»

Закінченн . Початок на с. 1

Зрозуміло, що за умов таких перевернувань годі й думати про побудову соціально ефективних економічних структур.

Так звана капіталістична система взагалі сповідує вирішальну роль капіталу і відповідного йому ринку. Однак форми та зміст капіталу трактуються в усьому світі по-різному. Окрім грошей і матеріально-технічних цінностей, останнім часом світовою економічною думкою визнаються такі чинники як «людський капітал», «інформаційний ресурс», «соціально-психологічний потенціал» тощо.

Ми вже знаємо, чим закінчилась боротьба цих двох, скажемо, ідеологічно протилежних систем. Знаємо також і основні негативи системи-переможниці, в якій панує відверто споживацький спосіб життя. Отже, все більше здогадуємось, що в світі ніколи не існували, не існують в наш час і, мабуть, ніколи не існуватимуть соціально-економічні системи, які хоча б наближались до ідеальних, тобто були б максимально ефективними. Це поки що «системи в собі», тому що людство достатньо мірою ще не володіє знаннями об'єктивних закономірностей свого розвитку.

Загальна та всі спеціальні теорії систем наголошують передусім на необхідності наявності в певних структурах, що здатні бути системними, всезагального інтегруючого зв'язку. В соціально-структурному вимірі таким зв'язком виступає загальнонаціональна мета. А своєю найвищою метою український народ проголосив побудову власної, справедливої у соціальному відношенні і економічно високорозвиненої держави. Таким чином, у більш конкретному плані цілями національного рівня є досягнення справжнього політико-економічного суверенітету на шляхах ефективної праці та повного забезпечення прав кожного громадянина.

Саме така цільова орієнтація мислення, поведінки і діяльності людей, що забезпечують суспільний розвиток, закономірно може і повинна стати всеоб'єднуючим, політично консолідуючим та економічно інтегруючим чинником в українській незалежній державі. Жодна психічно здорова людина, яка прагне жити на якісно достойному рівні, принципово не може заперечити такої, гуманістично та соціально наповненої національної мети.

Поняття незалежності в нашому суспільстві дістало, на жаль, навіть негативного відтінку. Головна причина цього — відсутність всебічно обґрунтованої цільової концепції незалежного розвитку на власнодержавному рівні. Адже ніхто ні до, ні після проголошення суверенітету не виступав з такою концепцією публічно. І взагалі немає ніяких відомостей про існування чи розробку цілісної концепції нашого розвитку хоча б у науково-проблематичному плані. Часто лунають суто риторичні запити: незалежність від чого або від кого? Без сумніву, треба було б знати, від чого кожна держава завжди буде об'єктивно залежати та як, по можливості, уникати небажаної залежності в оптимальному режимі розвитку.

Таким чином, справжня національна незалежність, або державна самостійність, принципово можлива лише за умов наявності в даній людській спільноті методологічно повної (самодостатньої) соціально-економічної структури, системоутворюючого та системоутримуючого чинників. Та для того, щоб ця системна структура ефективно розвивалась, вона повинна бути інтегрованою у відповідному напрямку. Така інтеграція стосується передусім трудових зусиль громадян даного суспільства, тобто це проблеми

економічної самоорганізації суспільного суб'єкта, але початок цього інтеграційного процесу глибоко вкорінений в гуманітарно-психологічній сфері, із якої власне і повинна житись всеоб'єднуюча потужність національної ідеї.

Приховану, але вирішальну сутність і роль гуманітарно-психологічного чинника в соціальних системах можна відчути із того реального факту, що так зване «радянське союзне утворення», навіть будучи специфічною наддержавою, само розвалилось начебто без «серйозних» видимих причин. Моя думка — це утворення не можна було визнати як оптимально самодостатню, а отже, стійку в історично життєвій перспективі соціально-економічну систему.

Не існує у світі держави, громадяни якої її не люблять, а вона економічно та соціально прогресує. І ніколи не було такої держави. Не можна з цим не погодитись, навіть не треба цього доводити, адже це нонсенс. Сьогодні всі знають, як люблять свою державу громадяни США, як у політичному плані використовують цю любов її державні діячі та як вони захищають свої національні, тобто загальнонародні, інтереси. Можна назвати геть усі — старі та нові, високо або просто розвинені індустріальні країни — і побачити, що скрізь панує любов до держави, яка є невід'ємною умовою національного поступу. Окрім вияву почуття національної гордості, наприклад багатотітнічній американці чи одностітнічній японці, постійно демонструють свою прихильність навіть до проблеми захисту національних економічних інтересів, віддаючи, по можливості, перевагу у придбанні товарів вітчизняного виробництва, хоч далеко і не всі знають, що вони повертають при цьому кошти безпосередньо у свою економіку.

Не треба також доводити, як громадяни майже всіх європейських держав цінують свої національні надбання і в духовній, і в культурно-мовній, і в техніко-економічній, і в екологічній сферах. Вони тонко відчужують позитиви та негативи тих чи тих соціально-економічних програм та проєктів, які висуюють на так звану громадську експертизу державні, корпоративні та інші ділові кола. І взагалі яким би банальним не здавалось сьогодні декому поняття «патріотизм», у розвинених країнах воно живе, позитивно функціонує, об'єднує усіх членів суспільства, допомагає формувати стратегічні та поточні національні цілі і виступає як духовно-моральний чинник їхнього досягнення. Про це свідчить життєва практика всіх цивілізованих країн світу. Отже, з урахуванням нагальних національних потреб, сьогодні слід зробити висновок про гостру необхідність подальших кроків у напрямку теоретико-методологічного пошуку у сфері суспільства- та людинознавства.

Розглянемо життєво загальнозрозумілий, але, на мою думку, глибоко фундаментальний факт «дефіциту довіри» в нашому суспільстві. Взагалі, кажучи про дефіцит довіри, з усіма підставами можна говорити і про дефіцит віри, чинник якої зовсім не входив, як відомо, в «теоретичні розрахунки» ортодоксалів марксизму-ленінізму. Однак виправити цю помилку дуже складно, а повернути довіру народу до політичних лідерів та державних діячів в Україні, не кажучи вже про віру та взаємодовіру людей як головних показників соціально-психологічного здоров'я нашого суспільства, ще більш проблематично. Крім того, ми вже знаємо, що сфера управління державою і національним господарством, сфера регулювання зовнішніх відносин і навіть сфера підприємницького самоуправління потребують

не тільки загальної та спеціальної освіти і компетенції, але й творчого хисту, моральних і природних здібностей. І ми вже зрозуміли хибність шляху лицемірно тоталізованої «диктатури пролетаріату», від якого з самого її початку було відібрано інститути морально-правового суспільного саморегулювання та глибинні стимули духовного самовдосконалення.

Таким чином, соціально-психологічний стан суспільства, менталітет, моральність, національна і правова свідомість громадян, їхня взаємодовіра — ось головні передумовні параметри суспільства, яке розбудовує свою державу і свою економіку на основі кваліфіковано поставленої національної мети.

Якщо системно узагальнити, то всі цінності народу такої держави, передусім його духовні надбання, концентруються головним чином у національній інформаційній системі, а в умовах сучасності — в науково-інформаційній системі, яка повинна, зрозуміло, включати і живих носіїв інформації — людей. Ця система в інтегрованій формі повинна містити життєво важливі знання про світ та про історично здобутий досвід особистісного та національного самовдосконалення.

Історично накопичені інформаційні знання зафіксовані здебільшого на змистовно (гуманітарно та соціально) несамоухомих об'єктах: паперових, оптичних, магнітних електронних та інших речовинно-енергетичних носіях. Більш актуалізована, так би мовити «жива», інформація міститься переважно на «самоухомих» носіях, тобто у людей як носіїв національних культурних традицій, живої мови, майстерності, компетентності, мудрості, моралі, духовності, характеру, менталітету, практичного досвіду, творчого наукового та мистецького потенціалу. Таким чином, основний прогресотворчий потенціал національної ідеї сучасної держави прихований передусім у досконало сформованій системі науково обґрунтованої інформації, а реалізувати цей потенціал можуть тільки свідомі громадяни — патріоти цієї держави.

Зрозуміло, що яким би не був обсяг достовірних інформаційних знань, навіть системно скоординованих та цілеспрямованих на національний соціально-економічний поступ, — вони залишатимуться «мертвими», якщо так званий кадровий корпус держави є тільки фахово компетентним, тобто без відчуття духовної мотивації, моральних принципів, відповідної правосвідомості та без патріотичного потягу. **Взагалі міра єдності інформації і психіки людей у трудових і соціокультурних процесах усіх рівнів повинна визначатися відповідно як психінформаційний ресурс національної ідеї, отже, як її сутнісний фундаментальний зміст та рушійна сила національного поступу.**

Якщо звернутися конкретно до української економіки, а вірніше до її потенціалу, то, на відміну від деяких сучасних «економічних тигрів», наприклад Японії чи інших так званих нових індустріальних країн, ми принципово і майже повністю забезпечені природними ресурсами. На першому місці, звісно, стоять наші чорноземи, світова ринкова цінність яких продовжує зростати. Інші ресурси потребують лише ретельної розвідки та пошуку досконалих способів видобутку і створення високорентабельних технологій обробки і використання. Ефективність функціонування нашої економіки, таким чином, цілком і вирішальною мірою залежить від самих людей, від громадян усіх національностей, які проживають в Україні і хочуть побудувати собі доброт-

не і духовно гідне життя. А це можуть зробити, повторюю, тільки патріоти держави як цілісної, самодостатньої системи.

Питанням соціально-психологічного потенціалу сучасного суспільства сьогодні в світі приділяється велика увага, і не тільки тому, що вже стає об'єктивно відчутним імперативний поступ так званої інформаційної цивілізації, а передусім тому, що всі життєві процеси необхідно (природно) здійснюються в нерозривній єдності людської психіки та інформації. Наприклад, об'єктивно і схематично коротко скажу, що мораль та право в економічному процесі функціонують у певному відношенні, яке залежить від конкретного соціально-психологічного стану суспільства. Скажемо, специфіка нашого менталітету значна і далеко не завжди дозволяє використати навіть позитивний досвід західних країн. Наше розуміння цивілізаційних цінностей у світовому зіставленні іноді навіть протилежне, духовні та національно-культурні надбання не інтегровані, правосвідомість слабка, моральний кодекс туманний.

Об'єктивна ситуація тут ускладнюється тим, що, наприклад, цивільне, господарче, адміністративне або інше право регулює тільки вузлові моменти соціально-економічного життя. Тобто у процесах суто правового саморегулювання кожного суспільства об'єктивно існують деякі «розриви» — інтервали позаправового саморегулювання або ефекти «самоплину». Саме ці інтервали у пропорційно розвинених суспільствах і цивілізованих демократичних країнах саморегулюються сферою культури, моралі, національних патріотичних традицій та усім змістом національної ідеї.

Таким чином, правова система регулювання в духовно та морально спотвореному суспільстві принципово не може функціонувати. Відомо, що регулятивну потужність системи права становлять не тільки «буква», але й «дух», тому для адекватного розуміння та дотримання законів об'єктивно необхідна моральність як сфера принципів поведінки у громадських та економічних відносинах саме у вказаних інтервалах «самоплину».

Насамкінець наголошую на таких моментах:

1. *У життєважливішому плані сутність української національної ідеї збігається зі змістом національної мети: побудова незалежної, демократичної, соціально справедливої та економічно ефективної держави.*

2. *Єдиним гарантом забезпечення досягнення цієї мети є свідомі громадяни-патріоти України, зусилля яких повинні бути інтегровані національною ідеєю як науково і практично виваженим системоутримуючим та прогресотворчим чинником.*

3. *Ключовим моментом практичного руху в напрямку реалізації національної мети є проблема відновлення віри до влади саме на основі справді глибокого і всебічного обґрунтування концепції розвитку на національному рівні.*

4. *Задля прискореного формування системно орієнтованого, суспільно інтегрованого бачення національних проблем і шляхів їхнього розв'язання необхідно терміново розробити та впровадити на всіх рівнях загальної та вищої освіти і підготовки фахівців методично універсальний модуль — комплекс сучасних принципів творчої праці і управління на інтегрованій інформаційно-цільовій основі.*

Олексій СКАЛЕНКО, академік Академії інженерних наук та Академії наук вищої школи України, президент Міжнародного фонду «Єднання»

ЯКА «ПРОСВІТА» ПОТРІБНА УКРАЇНІ І УКРАЇНЦЯМ?

Прощаючись з директором української школи після чергової довгої і неприємної розмови про взаємини між школою і керівниками шкільної освіти, керівник, сумно дивлячись на підшивку «Кримської світлиці» з неприємними для неї статтями просвітян (невже ця підшивка нарешті з'явилась у місцевому відділі освіти?), раптом зі слюзами в голосі сказала: «Раньше я думала, что «Просвіта» — это что-то святое»...

Почувши такі слова, я замислилась. Спочатку над тим, що, можливо, ми і, правда, замутили світлий образ «Просвіти» в очах певної частини кримської громадськості? Можливо, і справді робимо щось не те?

Збиралися б собі десь тихенько в куточку (такий куточок нам давали на початку дев'яностих років у читальному залі будинку офіцерів), відроджували б самі для себе українську мову, читали б собі «незалежні» газети, та ще й не дуже голосно, щоб не заважати працівникам бібліотеки, бо українська мова різала їхні ніжні російські вуха.

Так і було. І збиралося нас тоді на засідання чи збори багатенько, повний зал (чоловік 45). Найбільшу частину присутніх просвітян становили хлопці-галичани з нафтогазрозвідки.

У 1993 році організували збори української громади міста, почали щоріку відзначати Шевченківські дні в березні і травні. Гарно відзначали, з виставкою вишиванок, хорошими концертами українських пісень (дякуючи ансамблю «Ятрань» та його керівникові і чудовому співакові Тимофію Тимофійовичу Копиленку, на жаль, нині покійному), з невеликими, але цікавими і змістовними розповідями про нашого українського Пророка. А як переплїталися вони, Шевченкові поезії, з сьогоднішнім, з подіями в багатостраждальній Чечні—Ічкерії!..

З першого ж року незалежності відзначали ми її роковини. Самі, без підтримки, але й без спротиву місцевої влади. І так чотири роки, а на п'ятий з'явився указ чи розпорядження Президента про відзначення Дня незалежності, і тоді до підготовки долучилася міська влада, а нас тихенько відсунули вбік. Тоді мером Феодосії був пан чи то пак товариш Є. Костюх — представник славної когорти «розуму, честі і совісті епохи». І хоч він був ще й представником державної, тобто української влади, та чомусь дуже боявся нашого герба — тризуба. Правда, на грошових знаках зарплати він його не помічав (а працівники бюджетної сфери їх, тобто гроші, при Костюху роками не бачили), а от сісти у президію під гербом не міг ніяк. Тому це велике свято ми відзначали без герба.

Отоді вже довелося воювати «Просвіті» з керівниками міста, вимагаючи прикріпити над сценою герб. Добре пам'ятаю діалог з товаришкою Т. Єжовою, заступницею мера.

Т. Єжова: «У нас нет герба».

Я: «Так ось же він», — тримаю великий герб, який стояв за кулісами і яким ми весь час користувались.

Т. Єжова: «А, тризубец. Это — не герб. Он не утверждён Верховным Советом», — і тикає мені Конституцію.

Що лишалося робити? Битись? Я пішла зі сцени, але у своїй співповіді таки розповіла всім присутнім, чому державне свято проходить без головного державного символу. Та наш мер тоді і під прапор не сів — сидів у залі, подаль від гріха.

Але загалом «Просвіта» спочатку поводи́ла себе тихо й мирно, тому, мабуть, і створився в уяві деяких наших «українолюбців» світлий чи навіть святий образ цієї організації. На жаль, ми обманули вас, дорогі товариші. Мабуть, вчасно згадали Тарасове:

Учися, серденько, колись

З нас будуть люди, — ти сказала.

А я й послушав, і учивсь.

І вивчився. А ти збрехала.

Які з нас люди?

І справді, які? «Раби, підножки, грязь Москви...».

І ось тоді, коли основна маса просвітян мирно обговорювала українські проблеми, вивчала свою історію, дехто з нас включився в боротьбу за справжнє, а не на словах, відродження рідного слова, рідної мови, народних традицій, національного виховання, — а все це можливо лише в умовах національної української школи.

А як її відкрити? Та дуже просто: зберіть заяви у батьків. Є вісім заяв до одного класу — відкривай! Еге ж, так і відкрили. Отой наказ про вісім заяв дуже довго і дуже глибоко ховали від неспокійної (чи непокірної?) громадськості. І ще. А кому потрібно подавати ті заяви? Та, звичайно, директорів школи... *російської*. А він їх десь покладе, та й забуде. Ну, десь загубилися, що зробиш, буває.

Та не забуде послати до «заявителя» хорошого вчителя — прихильника єдиного на весь світ «государственного языка», і він терпеливо й аргументовано пояснить: «А зачем вам этот украинский язык? Крым и вся Украина вот-вот в Россию перейдёт. Всё равно у хохлов ничего не получится». І лише дуже впертий українець (не хохол) не піддасться на умовляння.

Нині представниця Міністерства освіти Криму, яка недавно там працює і, можливо, не все знає про створення українських шкіл у Криму, заявляє: «Ну, вашу же школу открыли без проблем?».

Якби ж то так. Тоді не було б заяв «Просвіти» та інших громадських організацій, не було б кількох звернень до Президента України як гаранта нашої Конституції, до депутатів Верховної Ради України, а потім депутатських запитів у парламенті, в Представництво Президента в Криму, в Міністерство освіти і науки України, де до нас з нашою справою побувала Слава Стецько, численних наших поїздок у Міністерство освіти Криму, не було б наших пікетів на XIV зборі ОУН у Києві в травні 1997-го, заяви цього збору з вимогою відкрити українську школу в Приморському, не стояв би у пікеті на сході будинку, де проходив Всесвітній форум українців,

Ігор Багатов, і не захищали б його іноземні журналісти від сваволі нашої міліції, яка хотіла заарештувати Ігоря, а там і до смерті забити могла б (згадайте ганебне побиття учасників похорону патріарха Володимира в Києві). А десятки публікацій у «Кримській світлиці», в «Українському слові», інших газетах? Їх передрукували в США, Канаді, Австралії, де українці з тривогою і надією чекали: буде нарешті українська школа в Криму чи ні. А радіо- і телепрограми наших кримських патріотів України Алли Петрової, Олександра Польченка? То що, всього цього не було? Школу відкрили без проблем?! А сім років боротьби нашої? Спитаєте: проти кого боролись? Проти всіх, хто не хоче бачити Україну незалежною демократичною державою. Хто й тепер вважає нас, українців, бидлом, здатним лише танцювати гопака та співати «Розпрігайте, хлопці, коней», їсти сало і гнути спину перед «старшим братом».

Та про ці сім довгих років боротьби, скоріше не проти, а за: за школу, за гідність, за честь я писала (і не тільки я) багато разів. Досить переглянути підшивку «Кримської світлиці» за 1995—2000 роки. Якщо ж і справді «без проблем» відкрили у Приморському українську школу, то чому ж досі нема державної української школи в самій Феодосії, в Керчі, Євпаторії, Леніно, Кіровському, Джанкої і в багатьох інших містах і селах Криму? Що, лише у Приморському зібралось стільки українців, що вчиться в українській школі № 20 більш як двісті дітей? А в інших містах українців нема? Не хочуть батьки, діти? А може, бояться, що, як напишуть таку заяву, то і школу не відкриють, і до дитини будуть ставитися упереджено? Можливо, ніхто не береться пояснити

**Президенту України
Л. КУЧМІ
Прем'єр-міністру України
В. ЮЩЕНКУ
Віце-прем'єр-міністру України
М. ЖУЛИНСЬКОМУ**

Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Т. Шевченка спільно з Інститутом історії НАН України 18 липня ц. р. провели «круглий стіл» на тему «Слава української зброї».

У роботі взяли участь провідні вчені України, народні депутати України, громадські діячі.

Детально обговорено проблему зміцнення духовних основ української державності, значна увага зверталася на патріотичне виховання на героїчних прикладах української історії.

Ухвалено для реалізації в життя нашої держави такі пропозиції:

1. Внести в реєстр державних свят і визначних дат України 8 липня як День слави української зброї (Проект Указу додається).

2. Створити в селі Шаповалівці (Конотопський р-н) Меморіальний комплекс слави української зброї на місці битви козацького війська з московською окупаційною армією.

3. Упорядкувати й належним чином відзначити могилу великого сина України, полководця доби Визвольної війни Івана Виговського в Манявському скиті на Івано-Франківщині.

4. Доручити Інституту історії козацтва НАН України вивчення курганів, пов'язаних з Конотопською битвою 1659 р.

5. Присвоїти одному з військових кораблів ВМС України назву «Конотоп».

6. Міністерству освіти і науки України у підручниках з історії України для VIII кл. вмістити карту-схему Конотопської битви 1659 р.

7. Для патріотичного виховання військовослужбовців посилити історичну підготовку в структурах виховної роботи. Для цього збільшити час на вивчення історії України, історії українського війська, у Військово-гуманітарному інституті Національної Академії оборони України. Посилити теоретичні розробки з проблем військової історії України. Для цього у складі Науково-дослідницького центру гуманітарних проблем Збройних Сил України створити відділ військової історії України (нині існує лише лабораторія військової історії, бойових традицій та культурно-виховної і просвітницької роботи).

8. Держкомінформполітики, Інституту історії НАН України, ВУТ «Просвіта» імені Т. Шевченка у III кварталі ц. р. скласти програму і започаткувати цикл телепередач «Слава української зброї».

9. За участю ВУТ «Просвіта», вчених, громадсько-політичних діячів у всіх ВНЗ України, Збройних Силах України до героїчних дат нашої історії (травень — перемоги Б. Хмельницького під Жовтими Водами і Корсунем; вересень — під Пилявцями; липень — перемога українського війська під Конотопом; січень — Герої Крут тощо) проводити «круглі столи», семінари, конференції та інші заходи.

Надіємося на розуміння та підтримку.

З повагою

**Голова Товариства,
народний депутат України**

Павло МОВЧАН

батькам, що, посилаючи дітей у російській (саме в російській, а не російськомовній) школи, вони ускладнюють їхнє подальше життя, можливість працевлаштування в Україні (в усіх установах України і в нас, у Криму, вимагається знання державної мови. Та інакше в цивілізованому світі і бути не може); важко буде і навчатись у вузах, де викладання поступово переводиться на українську мову. Правда, важко півроку-рік, а потім звикнуть до мови, освоють термінологію і все буде гаразд. Знаю це з власного досвіду: закінчивши українську школу і вступивши на математичний факультет Львівського (не Луганського чи Харківського) університету, першу сесію склала на «трійки», бо освоювала нову для себе російську термінологію (погодьтесь, що не дуже схожі слова: доданки — *слагаемые*, добуток — *произведение*, дотична — *касательная*, похідна — *произвольная* і т. д.), і це при тому, що російську мову я знала непогано, багато читала книжок російською ще з дошкільного віку, а розмовляти не могла. Наші ж, кримські, діти українськучують по радіо, телебаченню і на уроках української мови (якщо хороший учитель, який вільно володіє мовою і не «вживає» замість слова «зупинка» «остановка»).

Розмовною практикою в наших дітей нема зовсім. Та ще й така біда: батьки удовбують їм у голови, що українську мову треба ненавидіти. (Дитина-першокласниця сказала мені: «Я ненавижу этот украинский язык»). За що? Хто їй це сказав? Хто навчив? Мама? Бабуся? Сусідка? Посилаючи дітей у російські школи, ми закриваємо перед ними цілий світ — чарівний світ прекрасної, барвистої, багатой, співучої, солов'їної української мови.

Можливо, і справді варто було б «Просвіті» частіше виступати з лекціями про нашу мову і культуру. Але українське радіо говорить на такі теми. Однак цього мало. Мало, бо потрібно не одне покоління виховувати, щоб повернути все населення України лицем до своєї Батьківщини, навчити любити рідну землю, ту, на якій живеш. (А то живуть на українській землі, а люблять Сибір чи Поволжя, хоч повертатися туди не хочуть.)

Українська земля протягом більш як трьох століть страждала під ярмом держав-поневолювачів. Вони забороняли нашу мову, культуру, намагалися частково винищити, частково асимілювати нас, щоб не були ми українцями, а відчували себе малоросами, хохлами з комплексом меншовартості. Наша еліта змушена була жити своїм талантом науку, культуру, мистецтво, навіть мову північного «брата», а ті, що не скорялись, нещадно знищувались, особливо в останні сімдесят три роки — роки радянської імперії. «Ніхто з категорії, яка підлягала знищенню, не міг вижити. Через густеньке ситечко було пропущено — прошарок за прошарком — усе населення. Унаслідок цього було знищено найкращу, найактивнішу, найосвіченішу, найпродуктивнішу його частину. На розплід залишили покірних «плохих овець», яких «схрещували» з привезеним агресивним, безбожним, «матюзячим населенням». Одного тільки 1934 року у виморені голодом села східних областей України було переселено 240 тисяч сімей з Росії — це називалось «доприселення». Це з книги Сергія Білоконого «Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917—1941 рр.)». І далі зв'язок часів урвався. Багато рис нашого часу не впливають з попередньої культури українського народу. Більшовизм перервав історичні зв'язки.

І як нам з недовитків, з цієї людської маси не кращої якості випілити сучасну європейську націю? На відродження піде багато десятиліть. Господь нас вишопив з-над самсінької прізви і дав ще один шанс. Якби незалежність нам була дана через років 15—20, то вона була б уже ні до чого (як білорусам). Тож, щоб відродження відбулося, потрібно надзусиль не одного покоління української еліти, яка щойно починає формуватись. І «Просвіти». Ми не можемо спокійно чекати, поки хтось за нас збудує для нас справді українську Україну.

Такі роздуми викликали в мене два вислови: про святість «Просвіти» і про безпроблемне відкриття української школи у Приморському, Феодосії.

Алла ОСАДЧА, м. Феодосія

МОВНО-КУЛЬТУРНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Світова цивілізація виходить на нову фазу свого розвитку. Глобальні процеси свідчать, що сучасна технократична цивілізація перебуває на етапі плавного переходу в інформаційну. В таких умовах необхідно переосмислити основні засади ідеології українського націоналізму, форм і методів боротьби за національні інтереси.

Задасмося питанням: чи зможе об'єднати націю ідеологія, зорієнтована лише на аграрну та індустріальну форми суспільної організації на порозі постіндустріалізму? Чи можна популяризувати націоналістичну ідею, використовуючи тільки методи «Просвіти», вироблені сто років тому? Чи можна збудувати державу, не приділяючи уваги формуванню громадської думки, коли майже половина суспільства бажає її знищення?

Основна моя ідея — обґрунтування того, що в умовах поширення масових комунікацій та ліберальної демократії масова свідомість матиме все більший вплив на політичні трансформації як окремих держав, так і цілих регіонів.

Предмет статті — мовно-культурний націоналізм. Тому спробую довести, що формування масової свідомості на сьогодні вкрай необхідне задля збереження цілісності і незалежності держави та здобуття влади корінним етносом в Україні.

Процеси державотворення неможливі без підтримки переважної більшості суспільства. Масова свідомість впливає на формування органів влади, які, у свою чергу, формують державну політику. Що ми маємо сьогодні?

Відсутність навіть фрагментарної структуризації не лише в суспільстві, а й у політикумі призводить до того, що протистояння в державі залишається на рівні невизначеності впродовж майже семи років. Цивілізаційний конфлікт в Україні зайшов у глухий кут.

Понад сім років Українська держава потерпає від соціальних, економічних і цивілізаційних протиріч. Постколониальна влада не розуміла необхідності об'єднання нації навколо державницької ідеї і процесів державотворення. Для неї українська ідея завжди була чужою. В державі досі не захищене інформаційне поле, не використовуються методики соціального управління і формування масової свідомості, зруйновані механізми соціалізації. В комунікативному просторі змагаються вестернізована та російська культури. Для українців досі відводиться лише етнографічна ніша. Тому суспільство за культурно-цивілізаційними орієнтаціями розділене майже навпіл.

У політикумі, як і в соціумі, відсутній консенсус стосовно самої доцільності існування держави. Замість того, щоб працювати над правовою та економічною реформами, сприяти процесам державотворення, на всіх рівнях влади іде боротьба протилежних політичних, олігархічних та ідеологічних угруповань.

Внаслідок волевиявлення громадян до влади приходять політичні сили з протилежними ідеологічними і політичними орієнтирами.

На сьогодні українська громадськість не дійшла до усталеного усвідомлення себе цілком окремим суспільством, має проблеми в ідентифікаційному, мовному і культурному визначенні.

Аналізуючи дослідження громадської думки, можна дійти сумного висновку: за політичними та соціально-економічними орієнтаціями суспільство розділене майже навпіл.

Причиною цього значною мірою послужило те, що під час колоніального минулого людям були нав'язані викривлені уявлення і стереотипи. Роками народ витримував тиск масованої антиукраїнської пропаганди в різних формах. Коли ж Україна стала незалежною, цей тиск припинився, але в культурі, засобах масової інформації, в освітніх закладах якщо і не утворився ідейний вакуум, то дуже відчутна відсутність цілеспрямованої державної політики в цьому плані.

Століттями українські землі були периферією в складі різних держав, що зумовило культурний занепад і відставання всього українського від модернізаційних процесів в усіх сферах життя. Внаслідок цього існує суттєва проблема «престижності» української мови і культури, що відбивається подекуди у скептичному ставленні значної частини громадян до самої державності. Тому значна частина етнічних українців відмовляється від власної ідентичності на користь інших мов і культур.

Потенційно Україна є однією з потужних держав Європи. Але реально вона може стати такою лише за умови об'єднання нації навколо національної ідеї.

І це не тільки ідеологічна необхідність, стосується це насамперед самої державної безпеки. Приклад Білорусі свідчить, що існує постійна загроза для держави в умовах панування над свідомістю її громадян іноземної культури. Культурна анексія іноді страшніша, ніж військово-політична, бо в цьому разі суспільство починає усвідомлювати себе частиною тієї держави, культура якої привабливіша для нього.

На сьогодні реальними суб'єктами формування цивілізаційних орієнтацій громадськості в Україні є англо-американська та російська культури.

Політична невизначеність стає ознакою Української держави. Тому, наприклад, український прези-

дент спочатку говорить про російський вектор української політики, потім переорієнтовується на євроатлантичні інтеграційні процеси, і тільки на останньому році президентських повноважень заявляє, що «зовнішня політика має бути проукраїнською». Тому влада спочатку говорить, що «українська ідея не спрацювала», а через два роки кидає всі зусилля на створення так званої програми «Україна—2010», яка має стати концептуальною основою національної ідеї.

Серед ідеологій, як засвідчили останні вибори, панують ліберальна та соціалістична. Націонал-демократів підтримує тільки близько 18 відсотків громадян, та й ті переважно в західному регіоні держави, і, треба подивитися правді в очі, традиційні націоналісти взагалі втрачають вплив на суспільство.

Тут є декілька причин:

1) націоналісти використовують застарілі методи пропаганди і впливу на масову свідомість;

2) радянські стереотипи залишили в масовій свідомості здебільшого негативне ставлення до ідеології українського націоналізму;

3) негативний досвід існування в незалежній державі, соціально-економічні проблеми асоціюються з ідеєю української державності, українці втомилася від тривалого очікування поліпшення умов життя, тепер час працює вже не на користь українській ідеї.

XX століття — століття виникнення і поширення глобальних інформаційних комунікацій. Розвинені країни виходять на нову фазу цивілізаційного розвитку, яку сьогодні прийнято називати постіндустріальним суспільством. Інформаційний вибух зумовив появу концепцій «інформатизованого суспільства майбутнього».

Засоби масової інформації, за образним висловом, стають «четвертою гілкою влади», вплив якої дедалі зростає. Зі створенням всесвітньої комп'ютерної мережі Internet людство вступає на новий щабель становлення масових комунікацій. Окремий індивід або невелика спільнота можуть стати суб'єктами комунікативного процесу. Це відкриває нові можливості перед націоналістами.

Процеси глобалізації, прискорене зростання транснаціональних компаній загрожують національним державам новітньою формою мобільного, економічно-духовного імперіалізму, який дедалі впевненіше захоплює ринки збуту, через ЗМІ і культуру нав'язує свої правила гри, цінності і світогляд. Фільтрація інформації, сконцентрованої переважно в англомовному світі, призводить до того, що постсоціалістичні країни, з одного боку, відсуваються від установлених рівноправних стосунків у царині інформатики й обміну інформацією, а з другого, — стають об'єктом масованої культурної і світоглядної експансії, а звідси і експансії іноземного капіталу.

Існує точка зору, що економіка майбутнього опиратиметься головним чином на інформацію і що інформація стає головним ресурсом, який домінуватиме, відтісняючи на другий план сировину та енергетику.

Хто володітиме інформацією, засобами мас-медіа і комунікації та інформативними технологіями, той володітиме свідомістю переважної більшості і матиме необмежену владу.

Взагалі західні інтелектуали вважають, що сучасні держави, за винятком наддержав, ослабли. Глобалізація привела до того, що нинішня держава неспроможна на тотальний контроль власного територіального, адміністративного, політичного та економічного суверенітету. Нові правила гри, які нав'язуються суб'єктам міжнародного права наддержавними структурами, позбавляють державу можливості виконувати свої класичні функції.

Культурна невизначеність, особливо в регіонах цивілізаційних розломів (до складу яких входить і Україна), утруднює створення «держав-націй», адже культурно роз'єднаний етнос не може визначитися з ідентичністю людей, що з'єднані у віртуальній спільноті.

Новоутворені держави, намагаючись пристосувати на власному ґрунті західні політологічні методики, грають за подвійними, легітимними і нелегітимними, правилами, це призводить до корупції та кризи держуправління.

Аналітики вважають, що геополітичні трансформації у світі можуть призвести до нової, подібної до середньовічних роздрібностей, сучасної «феодалізації» держав і наддержав. Співвідношення між протилежними і взаємозалежними процесами глобалізації та загальної дезінтеграції майже неможливо вирахувати, але, здається, світ рухається до нового імперіалізму, хоча центри геополітичного тяжіння можуть дещо змінитися.

Ці тенденції треба використати на користь українського націоналізму. Ми повинні не захищатися від імперського наступу, а змагатися за лідерство в межах нашої цивілізаційної ніші.

Отже, нині нам потрібна модернізація націоналістичної ідеології, яка не лише проголосить наміри, а окреслить реальні механізми інтеграції нації, її мобілізації на розбудову державності, на конкурентну боротьбу у світі, на українську економічну, інформаційну і культурну експансію, якщо хоче.

Хтось скаже, що нині про це говорити зарано, мовляв, така ідеологія не буде раціональною і прагматичною. Можливо, це справді так, але хто сказав, що ідеологія має бути раціональною? Вона повинна виконувати функції формування масової свідомості, яка є здебільшого ірраціональною і не сприймає складні логічні схеми. Нові завдання, нова ідея повинні гармонійно поєднувати раціональність та ірраціональність, прагматизм та ідеалізм. Необхідно знайти розумний баланс між цими протилежними і подекуди несумісними поняттями.

У цьому контексті пригадуються слова Дмитра Корчинського: «Чи потрібно нам було так довго боротися за власну державу, щоб зрозуміти, що насправді нам потрібний народ». Ми маємо державу, але не маємо повноцінної нації, яка стала б гарантом непорушності її кордонів і суверенітету.

Тому, з огляду на сказане вище, націоналісти сьогодні мають думати не стільки про понятійне чи термінологічне означення нації, скільки про концептуальні і методологічні підвалини механізмів її створення. Для виконання своєї історичної місії ми повинні спочатку інтегрувати і мобілізувати націю. Без цього розмови про ідею і чин, про досягнення якихось цілей, про зміст самого поняття нації залишаться на рівні порожньої балаканини.

Стосовно самих методик формування громадської думки треба пам'ятати, що масова свідомість емоційна та ірраціональна, у пропагандистських методиках необхідне використання чітких, простих і зрозумілих аргументів, які в доступній формі показуватимуть громадськості шляхи вирішення їхніх основних потреб. Пропаганда має бути масованою, наступальною і переконливою. Треба раз і назавжди відмовитися від виправдовувань і пояснень. Хто виправдовується, той уже наполовину винний.

Тільки впевненість і агресивність сприймаються на емоційному рівні, який є основним при комунікації з масовою аудиторією.

Необхідно, використовуючи всі технології *public relations*, вести масований наступ на засоби масової інформації. Ми повинні досягти такого рівня позиціонування, який дасть постійну присутність націоналістичної ідеології в інформаційному просторі України і глобальних комп'ютерних мережах.

У кожній нормальній державі масові комунікації виконують важливі консолідуючі функції, підтримують єдність мовно-лінгвістичної і культурної цілісності суспільства.

Незважаючи на різну політичну, ідеологічну та економічну орієнтацію, засоби мас-медіа здебільшого однакові в питаннях, які стосуються загальнодержавних інтересів.

В Україні сьогодні така комунікація відсутня. Ми не маємо ні державної політики щодо захисту інформаційно-культурного простору, ні єдиної мовної і культурної визначеності громадян, ні чіткої програми з вивчення і формування громадської думки.

Тому націоналісти повинні атакувати існуючі засоби масової інформації, лобювати процеси створення і захисту власного інформаційного простору. В нинішніх умовах без боротьби за масову свідомість неможливо ефективно впливати на політичні процеси в державі.

Для того, щоб ефективно функціонувати, реалізувати положення власної програми, брати участь у виборах і перемагати, щоб успішно формувати масову свідомість, впливати на електоральну і громадянську поведінку виборців, необхідно володіти інформацією як на глобальному, так і на мікрорівні, відчувати потребу кожного окремого сегменту суспільства. Тобто тримати руку на пульсі, мати інформацію і миттєво реагувати на щонайменші зміни:

1) в геополітичних трансформаціях, особливо в регіонах, суміжних з Україною;

2) у внутрішньому житті держави, включаючи персоналії різних політичних, промислових, підприємницьких і фінансових угруповань;

3) у персональному складі та кадровій політиці всередині організації. Потрібні також відомості про те, що відбувається в засобах масової інформації, включаючи навіть жовту пресу. Взагалі добре, якби була можливість впровадити тотальний моніторинг, щоб поза увагою не лишилося нічого цікавого, що висвітлюють ЗМІ. Треба постійно користуватися результатами соціологічних досліджень, а в питаннях, які недостатньо досліджені, проводити власні опитування. Необхідно мати інформацію про демографічні і соціально-психологічні особливості кожного виборчого округу (в крайньому випадку, перспективних). Варто було б розробити своєрідний соціальний, економічний, політичний портрет України взагалі і кожного виборчого округу зокрема.

Мова не йде про тотальний контроль над суспільством і людиною, але політичні сили, які мають претензії на перемогу, повинні приділяти інформації належну увагу.

Тому сьогодні необхідне створення інформаційно-аналітичного центру, наприклад, з питань масових комунікацій і вивчення та формування громадської думки в Україні. Функціями такого центру могли б стати:

1) соціологічні і моніторингові дослідження в Україні;

2) створення інформаційного банку даних з усіх сфер державного буття (політичної, економічної, соціальної, етнопатристичної, соціально-психологічної, зовнішньої політики, внутрішньої безпеки);

3) розробка єдиної стратегії і тактики формування громадської думки;

4) дослідження кадрової політики в інституціях України;

5) плани конкретних кампаній *public relations* у вітчизняних і зарубіжних ЗМІ;

6) розробка стратегії *government relations* задля скоординованого впливу на владні структури при прийнятті ними важливих і доленосних для держави рішень.

Робота подібного центру могла б дати значні успіхи у сфері формування масової свідомості нації, створення і культивування національної ідеї, яка б консолідувала значні маси громадськості навколо підтримки державотворчих процесів.

Особливо важливою в умовах домінування в свідомості громадськості антиукраїнських стереотипів стає робота, спрямована на вивчення і формування громадської думки, поступового нівелювання імперських ідеологічних штамів і коригування масової свідомості. Але проведення такої політики неможливе без докладних досліджень у галузі соціології, етнічної психології, вивчення і класифікації стереотипів, пануючих над свідомістю переважної більшості. Тобто до цього процесу повинні залучатися психологи і соціологи.

Наразі гостро постає необхідність створення єдиної націоналістичної комунікативної концепції, лобіювання процесів: модернізації української культури, реформування освіти, захисту інформаційного простору та створення національно-уніфікованої програми формування масової свідомості. В той же час, сприяючи створенню єдиного державного інформаційно-культурного простору, необхідно входити в глобальні системи комунікації задля позиціонування націоналістичних ідей.

Життя — це боротьба. Вживання нації (політика, економіка, змагання за інформаційний простір) є своєрідною формою боротьби за територію, ресурси, статус і престижність, змагання за саме існування.

Кожна нація намагається віднайти свою нішу в системі міжнародних відносин. Щоб утвердитись у світі, треба бути готовими до гнучкої дипломатії та безкомпромисної боротьби. Всі тимчасові союзники дбають лише про власні інтереси. Покладатися треба тільки на власні сили.

У мирний час змагання йде у формі психологічної та інформаційної війни. Націоналісти на сьогодні її програли. Досвід поразок завжди є негативним, свідомість до цього звикає. Це необхідно виправити, бо за інформаційною поразкою завжди приходить поразка фактична.

Ми повинні мобілізувати всі ресурси і зусилля для комунікативного наступу, екстенсивної і масованої пропагандистської кампанії. Ці функції мають стати основними в напрямках діяльності націоналістів на даному етапі.

Отже, нам треба створити концепцію захисту інформаційного простору держави та методики формування масової свідомості. Вони мають стати фундаментом державного будівництва в Україні.

В інформаційному просторі держави має бути створена така атмосфера, щоб кожна бабуся в селі, кожен робітник, незалежно від того, де він мешкає — на Сході чи Заході, кожна дитина зрозуміли, що альтернативи державному будівництву немає, що зворотний процес веде у прірву. Вони мусять це знати, причому це має бути розтлумачено в зрозумілій для них формі.

Необхідно, щоб усі громадяни просто по-людськи відчували, що іншого шляху немає, втрата державності і гальмування реформ призведуть до катастрофи, національної трагедії, причому це стосуватиметься кожної родини, кожного окремо взятого громадянина. Треба довести, що Україна — велика потужна і потенційно багата країна і що розраховувати на заморжє життя в ній можна тільки за умови її незалежного розвитку. Треба дати людям віру в успішність реформ і державотворення. Тільки за такої умови громадська думка в Україні поступово позбудеться викривлених уявлень і стереотипів.

Усе це за умови ефективного процесу популяризації націоналістичних ідей серед широких кіл громадськості і постійного процесу лобіювання національних інтересів в органах влади дасть змогу націоналістам об'єднати навколо своїх ідей широкі кола громадськості і впливати на політичну ситуацію в Україні. Це стане передумовою для утворення міцної політичної нації, представники якої, незалежно від етнічного походження, не усвідомлюватимуть себе поза державою і українським культурним простором.

Наприкінці хотілося б зазначити, що в нинішніх умовах політичний націоналізм неможливий без націоналізму культурного. Бо задля того, щоб виконати свою історичну місію, націоналісти повинні інтегрувати націю і мобілізувати її на розбудову і укріплення української державності і захист національних інтересів.

Володимир ІЩУК,
Організація
Українських Націоналістів

ПРЕЗИДЕНТУ УКРАЇНИ ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

Шановний Леоніде Даниловичу!

Незабаром, у 2001 році, український народ відзначитиме 10-ту річницю своєї незалежності. 10 років — це немалий відрізок часу для того, щоби Україні утвердитись у світі як справді суверенній державі з багатомільйонною нацією...

Але що ми маємо за цей час? Чи справді ту державу, про яку так мріяли сотні тисяч, мільйони українських патріотів, за яку вони страждали, виборювали і віддавали свої життя? Давайте, на межі тисячоліть, подивимось правді у вічі. Україна тільки номінально вважається незалежною державою. Офіційна влада так і не визначилася — яку державу ми будемо? Замість побудови української України нам нав'язується якась космополітична державочка з так званим «громадянським суспільством». Хіба хто проти суспільного миру? Але ж не з ворогами Української держави!

Ми знаємо, як важко жити людям на зламах історії. Але у сто разів важче переносити економічну кризу та її наслідки, коли поневолений дух людини. А якщо пригнічений дух цілої нації? Такий народ і така держава не мають ніяких перспектив у майбутньому. Леоніде Даниловичу! Ви, другий Президент України, перебуваєте при владі вже другий термін. Невже Ви ніколи не замислювалися, КИМ Ви залишитеся в українській історії, в пам'яті наступних поколінь: безвольною іграшкою грошових мішків, який так нічого і не зробив для національного відродження українців після століть колоніального режиму? Який, буваючи з візитами в Донбасі та Криму, принижується сам, паплюжить почуття гідності десятків мільйонів українців, дифамує свою націю, частиною якої є він сам, в очах народів світу, спілкуючись з громадянами України мовою сусідньої, аж ніяк не дружньо налаштованої держави! Ви цим натякаєте, що Донбас, Луганщина, Крим, а ще ж Миколаїв і Херсон — то не українська земля? Підкреслюєте свою, вже давно нікому в світі не зрозумілу шану до країни, в якій найдемократичніші політики і через десять років не миряться з тим, що Україна — незалежна від «старшого брата»? Як далеко сягає Ваша толерантність у відносинах з країною, яка щороку виділяє ДВА МІЛЬЯРДИ(!) на пропагандивну війну та підривну діяльність російської «п'ятої колонії» в державі, де Ви — Президент і гарант Конституції?! А може,

досить заgravати з північним сусідом? Невже Вам не відома істина: слабких та нерішучих ніде не полюбляють! Доля дала Вам такий шанс... Станьте нарешті справжнім українським Президентом! Який увійшов би в українську історію Президентом-реформатором, Президентом -будителем національного відродження і будівничим української України! Це так недорого коштує і так не важко це розпочати: повна і остаточна деколонізація України. Тож почніть з Богом, Леоніде Даниловичу:

1. Заміна імперських назв українських міст і населених пунктів, вулиць та майданів, скверів, парків, площ. В історії нашої України незліченно героїв, пам'ять яких уже давно час увічнити — не вдесяти років для цього — замало?

2. Зняття всієї тоталітарно-колоніальної символіки в Україні — ці незчислимі пам'ятники та монументи катам українського народу.

3. Прийняття Закону України про люстрацію — п'ятій колонії, антидержавникам, усім, для кого Україна не є понад усе на світі, немає місця в українській владі, та й в українській землі!

4. Повним мірилом — затвердження державної мови в усіх сферах життя: освіта, від початкової до вищої; інформація, збройні сили, державні установи.

5. Прийняття всеукраїнської програми патріотичного виховання української молоді.

Шановний Леоніде Даниловичу! Історія дарує Вам унікальний шанс: збудити приспаний століттями дух українця і бути вписаним в її скрижалі нарівні з такими героями духу нації, як кошовий Іван Сірко, кошовий Петро Конашевич-Сагайдачний, великий Петро Могила. Закони історії невмоліми: державу можна відродити, тільки спираючись на національну ідею. Приклади відомі всім: Японія, Німеччина, Франція та інші — їх багато.

Вибір за Вами, пане Президенте! Український народ чекає від Вас рішучих дій!

Микола ЗАРЕМБА,
голова Павлоградської міської організації
Конгресу Українських Націоналістів

Листи наших читачів

МОВА ПРО МОВУ

Жахливо, але на дев'ятому році існування Української держави знову мусимо боротися за права української мови. Хочу поділитися деякими думками щодо розв'язання цієї болючої проблеми.

Передусім слід організувати загальний фронт боротьби українців за свою мову. Необхідно виробити спільну тактику і вести широкомасштабний наступ (гадаю, використання тут військових термінів доцільне). Так, як це роблять росіяни проти нас, зчиняючи галас з будь-якого приводу (на що, на жаль, ми ніяк не спроможемось). Саме «Просвіта» зобов'язана будити людей від сну, в якому вони перебувають, придушені економічними негараздами. У нашому місті Надвірня виникла навіть ідея створення товариства захисників рідної мови. Проте, гадаю, що цю місію зможе виконати «Просвіта». На мою думку, по лінії «Просвіти» слід ініціювати на основі законодавчих актів судові процеси щодо порушників мовного законодавства. Проти російськомовних засобів масової інформації, етикеток на товарах, чиновників та ін., перед цим попередивши їх, що в разі неусуєнення порушень проти них буде виставлено позов. Слід реагувати на будь-який подібний випадок, яких, до речі, безліч. Годаю, «Просвіта» зможе організувати юристів, які відстоювали б права українців. Слід повсюди поширювати заклики до бойкоту російськомовної продукції, концертів, різних заходів, вимагати підтримки української естради, книговидавання та ін. Робити це з допомогою листівок. Організовувати мітинги на захист мови. Необхідно домогатися створення в кожній місцевій раді депутатської комісії з дотримання мовного законодавства.

Розв'язати цю проблему можна з допомогою податкового законодавства. Наприклад, у Франції за використання вивіски недержавною мовою власник закладу мусить платити величезні податки. Плата за патент для підприємців, що продають іншомовну продукцію, має бути у сто разів вища... Також слід ввести податок на використання зарубіжної музики, дискотек, концертів. А для підприємців, що сприяють відродженню української культури, запровадити ряд пільг, звільнити від окремих податків.

Великі надії покладаю на майбутній закон про книговидавання та пресу, атестацію чиновників на знання державної мови. До цих заходів слід залучати священників українських церков, щоб вони у проповідях нагадували прихожанам про потребу захисту своєї мови. Ось, наприклад, можна оформити один з плакатів: у центрі — портрет Тараса Шевченка, який вказує пальцем, і напис: «Ти слухаєш російські пісні, а українська пісня гине!». А по боках засмучений кобзар і веселий москаль з балалайкою. Або щось подібне. Чи з написом: «А твої діти знають українську мову?».

Щоб поживити роботу місцевих осередків «Просвіти», слід надіслати в кожний інструкцію до конкретних дій і заходів. Ініціювати збір підписів до органів влади, випускати листівки, де зазначити адреси органів влади, куди люди могли б самі надіслати свої протести. Розгорнути в цьому напрямку активну кампанію, щоб завалити ними можнов-

ладців. Добре було б організувати серію концертів українських співаків по всій Україні: «Українцям — українською пісню», на яких би артисти закликали людей до захисту рідної мови. Добиватися надбавки українськомовним викладачам. Можна ініціювати позови в ООН.

Гадаю, коли підніметься загальнонародна хвиля протесту проти русифікації, ми зможемо відстояти свої права.

Необхідно провести повсюдні конференції «Просвіти» для залучення громадськості та ін.

Бажаю Вам успіху в боротьбі!

Євген ЛУЦІВ,
м. Надвірна Івано-Франківської області

Господи, скільки ж отих олігархів народилося в Україні за десять років! Може, більше, аніж дітей? Але напевне не більше, ніж померло з голоду!

Особисто я вірю в Юлію Тимошенко, і моя віра зростає після телепередачі «Епіцентр». І хоч як травив її Суркіс (як вибачить мені — забула, як його звати), але не отруїв своєю отрутою! Вона поводитися дуже толерантно і впевнено. А він — такий розумник: напам'ять знає всі суми, які його не стосуються, але так і не сказав, де поділися гроші з десяти обленерго, йому ввірених, що люди сплатили за енергію, і тільки 4 відсотки з них надійшло в бюджет! Краще б сказав, де взяв мільйони. Навчив би й нас усіх, як стати мільйонерами, а чи хоч тисячниками. Невже з зарплати стають олігархами?! І, мабуть, знає, що в Юлії Тимошенко немає мільйонів, коли запрошував поїхати з ним у Швейцарію за його рахунок...

Так, олігарх Суркіс дає гроші «ігрокам» і цим добавляє «честі Україні»... А чи не через таких, як він та його компанія, донецькі шахтарі йшли пішки в Київ і клепали у свої каски біля Верховної Ради, вимагаючи своїх потом, кров'ю і життям зароблені гроші? І повернулися з «обіцянками-цяцянками»!

Я думаю, що Юлія Тимошенко перемає, бо в неї добрі наміри: зробити з енергохаосу енергоринок. За нею стоять і Бог, і люди, і Віктор Ющенко — наш прем'єр, якому народ довіряє! А це найвищі гарантії.

І цікаво, хто напоумив Суркіса давати такі настанови прем'єру Віктору Ющенку через Юлію Тимошенко, щоб він вступив до їхньої партії (СДПУ(о)), щоб вони його навчили, як вивести Україну з кризи... Ну що тут скажеш?! Сміх і горе! Якщо ваша партія, пане Суркіс, така численна і досі не вивела Україну з кризи, а ви тільки встигли стати олігархом за ці десять років, то чого ж ви можете навчити прем'єра Ющенка? Хіба що, як красти! Так він хоч був чимало років біля казни, а олігархом так і не став (принаймні я про це ніде не читала й не чула). І не хизується цим, як ви, пане Суркіс...

Такі мої враження від прочитаного у Вашій газеті і побаченого по телевізору в програмі «Епіцентр» на цю тему. І не тільки мої!

Так що, Юля, вперед! З Богом!

Т. ПОНОМАРЕНКО,
пенсіонерка, м. Харків

Галичина після розпаду Київської Русі входила до складу Галицько-Волинського князівства. Нашестя монголо-татарської орди в 1241 році зруйнувало міста і села, знищило велику кількість людей, підірвало економічну та політичну могутність держави.

За володіння Галицько-Волинським князівством, а згодом королівством, вели війни Польща, Угорщина й Литва. Польща у другій половині XIV століття загарбала центральні й південні землі королівства, а решту території — Литва. В 1569 році ці держави об'єдналися у Річ Посполиту Польщі.

Польща намагалася ополячити українців, виключити з ужитку українську мову в державних установах, школах. Своєю впливові підкорила українську шляхту і міщан, а селян закріпачила. Сполучені українські магнати Вишневецькі, Чорториські, Сангушки, Тишкевичі, Браницькі, Потоцькі та інші згодом стали польськими шовіністами.

Найбільшу активність в ополяченні українців виявляли польські ченці, їхні монастирські школи. Першим кроком спольщення був перехід українців у латинський обряд. Польська шляхта з погордою ставилася до вірувань українців, священників східного обряду, передавала ключі від церков жидам-відкупникам, які брали плату за кожне відчинення храму.

Українські священники закликали мирян виступати проти таких дій окупантів, дотримуватися своєї віри, зверталися до папи у Ватикан по допомогу. Ватикан брав під захист українців, зокрема папа Венедикт XIV, стверджуючи, що українці оточені найбільшою любов'ю Апостольського Престолу.

У 1772 році Галичина, а в 1775-му Буковина були включені до Австрійської імперії. Уряд Австрії намагався зрівняти українців у правах з іншими національностями імперії, піднести їх освітньо-культурний рівень.

Царський патент (указ) від 6 лютого 1792 року зобов'язував у школах двічі на тиждень навчати українських дітей рідною мовою. Польські шовіністи поширили «татарську вістку», що всіх письменних хлопчиків посилатимуть на службу до Туреччини. Батьки, побоюючись цього, не дотримувалися шкільного обов'язку, і 1812 року уряд його скасував.

Ревним противником викладання української мови у школах був польський архієпископ граф А. Янкович зі Львова. Він переконував австрійський уряд, що у Галичині є лише польський народ, а українці розмовляють польським діалектом. На галицького митрополита Михайла Левицького, ініціатора створення Товариства Руських Учених (1816), А. Янкович вислав у Ватикан звинувачення, що митрополит розколює єдність народу. Йому вдалося схилити на свій бік папського нунція Северолі, який «радив» Левицькому занехати підготовку підручників українською мовою.

Національне пробудження українців продовжила «Руська Трійця», заснована у Львівській греко-католицькій духовній семінарії.

З початком революції 1848—1849 років в Австрійській імперії у Львові створено «Головну Руську Раду». У вимогах до уряду було: запровадити викладання українською мовою у школах, звільнити службовців, які виявляють ворожість до українців, з державних установ.

Польські шовіністи не прислухалися до порад еміграційного польського короля А. Чарторийського щодо українців та їх ролі союзників Польщі, продовжували давню політику: український народ давно помер і вже ніколи не відіграє жодної політичної ролі в Галичині. Вони продовжували заперечувати самобутність української мови. Посол Сейму Едмунд Країньський критикував уряд міністра Стадіона, що «поділив один галицький народ і тим самим посіяв незгоду між поляками і русинами», а намісництво вживає руську мову в урядо-

виділила 9143 крони, а школам у 5 польських повітах у 1878 році — аж 67 462 крони.

У 1914 році поляки в Галичині мали 59 державних гімназій, а українці — 6, одну неповну і 8 приватних, жодної учительської семінарії.

У 1879 році у Львівському університеті запроваджено викладання польською мовою, що викликало обурення студентства і громадськості. Публіцист В. Барвінський скликав загальноміське віче протесту.

У другій половині XIX ст. на захист українського студентства, школярів та української мови включилися новоутворені політичні партії, громадські і політичні діячі. О. Барвінський, член провуду Тернопільської філії «Просвіти», обраний радником міської ради (1885), запропонував українцям виступати лише рідною мовою. Те саме зробив

ЗУНР (1.11.1918) проголосила українську мову державною, запроваджувалась у всі сфери життя, незважаючи на воєнні дії з Польщею. Держави Антанти підписали (26.06.1919) мир з Польщею. В договорі є багато параграфів, які обоброняють українців після передачі Галичини радою послів у тимчасову управу Польщі. А «Статут Східної Галичини», апробований 19 вересня 1919 року представниками США, Франції, Англії, Італії та Японії, передбачав гарантії прав українцям у складі Польщі: навчання дітей у школах рідною мовою, свободу релігійних вірувань, допуск українців до урядових посад, заборона колонізації поляками Східної Галичини.

За період окупації західноукраїнських земель Польщею (1919—1939) польська мова вводилась у всі сфери життя. У школах запроваджено викладання польською мовою, рідше утравістичне (двомовне). Галичани чинили полонізації сильний опір. Зверталися з протестами в державні установи, відмовлялися посилати дітей до школи.

У Галичині педагогічне товариство «Рідна школа» відкрило приватні школи, гімназії, учительські семінарії, бурси (інтернати) для дітей із сіл.

У Львові НТШ заснувало Український таємний університет. Чимало його випускників стали видатними науковцями, просвітителями і вихователями народу.

Це був своєрідний бар'єр проти полонізації за збереження української мови, християнської віри східного обряду, звичаїв і обрядів, національних промислів.

Восени 1939 року Галичина була окупована військами московсько-більшовицької імперії. Почалося цілеспрямоване, замасковане зрощення. Діловодство в установах і підприємствах, викладання в ПТУ й навчальних закладах велось російською мовою, навчальні посібники і підручники та наукова література видавалися також російською. З культурного вжитку вилучалися твори літератури, наукові праці й мистецькі твори, авторами яких були українські патріоти, які отримали тавро «український буржуазний націоналіст», «ворог народу», «зрадник батьківщини». Історія України була сфальсифікована до невпізнання. З неї вилучено все, що мало бодай найменшу згадку про велич України, її славетних національних героїв, видатних політичних і громадських діячів.

24 серпня 1991 року Україна проголошена самостійною, незалежною державою. На превеликий жаль і здивування, боротьба за впровадження української мови в усі сфери життя продовжується по сьогоднішній день. Це гірка правда, реальність нашого сьогодення.

Богдан ГОЛОВИН,
голова правління Тернопільського
обласного об'єднання Товариства
«Просвіта» імені Т. Шевченка

ГАЛИЧАНИ В БОРОТЬБІ ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

вих листах. Намісник А. Голуховський (поляк за національністю) дав йому відповідь, що МВС Австрії 9 березня 1847 року ухвалило друкувати всі державні закони й оголошення українською мовою у Східній Галичині.

У 1850 році у Львівській та Перемиській гімназіях було введено обов'язкове викладання українською мовою. Шкільний інспектор др. Євсеній Черкавський писав урядові, що зацікавленість розвитком української мови і народності оживилася серед українського духовенства, в їх колах чуємо українську мову. Він стверджував, що українська мова непридатна до літератури, бо письменники звели руську мову на манівці, запозичивши слова, форми і звороти із церковнослов'янської і московської мов, сформували діалект, важкозрозумілий українцям і зовсім незрозумілий іншим мешканцям Галичини.

А галицький намісник А. Голуховський надіслав урядові донесення, що українці є московфілами, і домігся припинення викладання української мови у Львівському університеті на деякий час.

Посол Ю. Лаврівський 27 жовтня 1869 року в Галицькому сеймі від українських послів запропонував угоду про рівноправність обох народів, заборону полонізації та пошану української мови у Східній Галичині. Поляки пропозицію відхилили.

Внаслідок дискримінаційної політики щодо українців освіта в Галичині була на низькому рівні. Наприклад, на утримання 1340 українських шкіл держава

о. С. Качала, ініціатор і засновник «Просвіти» (1868) у Галицькому сеймі.

2 грудня 1901 року 600 українських студентів залишили Львівський університет на знак протесту намагання ректорату полонізувати цей навчальний заклад.

У 1910 році українська молодь Львова, підтримана громадськістю, почала боротьбу за відкриття у місті українського університету. Польськими шовіністами було вбито українського студента Адама Коцка. Митрополит А. Шептицький рішучо заявив у палаті панів вимагав відкриття українського університету. Уряд прийняв постанову його відкрити в 1915 році.

На початку вересня 1914 року Львів окупували царські війська. Граф О. Бобринський, генерал-губернатор Галичини і Буковини, свою програму сформулював так: «Східна Галичина і Лемківщина — давню невіддільну частину єдиної великої Росії, на цих землях місцеве населення завжди було руське (московське), тому їх адміністрація має бути основана на «русских началах». Я буду тут заводити руський язик, закон і порядок». Сформована ним адміністрація одержала директиви нищити «мазепинців» (українців).

Українська мова заборонялася в усіх установах влади, судах, організаціях, навчальних закладах і школах. Заборонена діяльність українських партій, організацій, товариств, народних домів, бібліотек, торгівля і зберігання українськомовних книг. Організовано курси інтенсивного вивчення російської мови для вчителів-українців.

завдання боротьби за душу кожного селянина, за приспількування кожного до боротьби за злуку із своїми братами-наддніпрянцями.

З тих буремних карпатських подій сплило чимало років. Сьогодні ми вже відзначаємо 186-ту річницю від дня народження Великого Тараса. Слава Богу, вже немає тих новтарішів-мадяронів. Але, на жаль, є ще чимало підлот, що прагне принизити, осквернити нашу найбільшу гордість, Пророка, що для нас завжди попереду всіх інших великих і малих.

Просвітяни краю безмежно раді, що врешті-

приміщенні, із схваленням зустріли висновок доповідача — управителя школи, що Тарас Шевченко за всіма оцінками є серед найбільших пророків першої величини. І всі з пошаною глянули на його портрет на сцені у вінку з різнобарвних паперів, під яким теплилися два горшечки з живими квітами. Тільки по спині та обличчю священика ніби пройшов струм, але стримався та не замавав руками, як кожен раз до якого чинив у інших ситуаціях. На святі були й декламування віршів та «Заповіт» під диригентством учителя Б. Лисого.

ВЕЛИКИЙ ПРОРОК

Але другого дня, на вимогу сільського священика, доповідача було викликано на нотарський уряд. Нотар І. Палчей (затятий мадярон, що вершив чехословацьку владу) тут же пред'явив звинувачення оскверненням святых імен Ісаї, Єремії та Езекії, прирівняних до колишнього в'язня, що їдким словом знущався із законної царської влади.

— Більше не дозволю проводити такі шабаші, бо ви тут чорт знає що наговорили, — і новтаріш (нотар) управителю школи, мов злочинцеві, показав на двері.

Але ні вчителів, ні сільських просвітян позиція влади не хвилювала, раз поставлене

решт і на нашій окрайці української землі у бронзі постав Великий Тарас. До встановлення у В.-Березневу восени 1999 року прилучився пам'ятник у м. Ужгороді (пл. Народна, скульптор М. Михайлюк, архітектор В. Лезу), через кілька тижнів буде відкритий — у центрі м. Мукачеве, і сподіваємось на передачу цієї естафети в інші райцентри краю.

Особливо тепле слово хочеться сказати на адресу осіб, що прилучилися вже до спорудженого в Ужгороді. А розпочалося з ініціативи просвітян І. Черничка, Ф. Саса, письменників І. Чендея, Ю. Шкробинця, Ю. Керекеша, П. Скунця, які згодом написали чимало

поезій, цьому приурочених. Найбільше пожертвувати внесли Ф. Вовканич — голова правління АТ «Геліус», виконавчий директор МСУП О. Галик, голова Ужгородського міськвиконкому С. Сембер, Закарпатське об'єднання Товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка (голова професор П. Чучка, бухгалтер М. Шваб), Товариство охорони пам'яток історії (колишній голова М. Бабирич, його заступник І. Латко), Ужгородська райдержадміністрація (голова М. Андрус), Організація Українських Націоналістів (голова О. Борець) та інші організації. Чимало, хоч і з меншими частками, прилучилось українців до цієї справи.

З великою вдячністю називають ужгородці активного просвітянина Олега Галика, який без упину шукав кошти, яких завжди не вистає, матеріали, фахівців, щоб у запланований час прийшов Тарас до Ужгорода.

На відкритті пам'ятника наш талановитий письменник Ю. Керекеш майже із сльозами читав:

*Довго ждали ми тебе, Тарасе, —
І жаданий день тепер настає:
Ти собою Ужгород прикрасив,
І навів себе в нім приписав,
Щоб світ сонця й правди з плином часу
В Закарпатським краї не згасав.*

М. МОГОРИТА,
відповідальний секретар
Закарпатського об'єднання
Всеукраїнського товариства
«Просвіта» імені Т. Шевченка

Ішов 1935 рік, коли Християнсько-Народна партія краю (голова Августин Волошин — майбутній Президент Карпатської України) на виборах до Чехословацького парламенту посіла помітне місце серед двадцяти чотирьох інших партій, що виборювали місце в законодавчих органах держави. Помітні супроти 1924 року зрушення до українства надихали верховинців зі своїми мріями хоч колись та послугоуватися рідним словом не тільки потайно від державно-офіційних осіб, що особливо жорстоко було до 1919 року, але і в школі, в новаторським уряді, в кабінеті окружного начальника.

І всі найприємніші сподівання закарпатці виношували з іменем Тараса Шевченка. Його портрет з двома-трьома поезіями вже красувався не тільки в окремих читанках для учнів народної школи, що свідчило про певну демократизацію суспільно-політичного життя в Чехословацькій Республіці, але й прикрашав житло не однієї верховинської родини. Виняток не становило й рідне село А. Волошина (закарпатського українця № 1) — село Келечин.

Піднесення авторитету своєї партії — борця за українську ідею — надихнуло голову сільської філіялки «Просвіти» п. Василя Чорнея, голову осередку волосинської партії п. Михайла Ковалю, сільських учителів Богдана Лисого та Антона Гвоздака разом з сільським активом якнайкраще відзначити 121-шу річницю з дня народження Найбільшого Українця.

Здавалося, що всі, присутні в класнім

До нас, у глибинні регіони Росії, доходять відгуки сьогодишньої полеміки стосовно мовної проблеми в Україні. Не хочеться бути стороннім спостерігачем, тим більше, що ми тут також займаємось подібними питаннями. Після ознайомлення з публікаціями на цю тему перше враження — цинізм. Цинізм, який передбачає неповагу до українця та його держави, переповнені статті прибічників «двуязычия» в Україні. Коли читаєш ці опуси, повні внутрішніх протиріч, еклетики і позбавлені елементарної логіки, доходиш висновку: авторам дуже хочеться тримати читача за дурня.

Упевнений, однак, що розгорнута дискусія в цілому відіграє роль на користь України, її мови. Я вже давно звернув увагу на те, що тут, у Росії, часто можуть галасувати про приниження «русскоязычных» у країнах Балтії чи Україні, але дуже не люблять вдаватися у деталі, у конкретне обговорення проблеми. Адже тоді буде виявлена величезна асиметрія якраз у зворотному напрямку, треба буде торкнутися процесів глобальної русифікації, чи «советизації», які привели до сьогоднішніх трагічних ситуацій з мовами, культурами взагалі. Згадаймо ситуацію з мовою в Білорусі. Як же можна лікувати хворобу, не поставивши правильного діагнозу?! А саме цього я не знайшов у жодній публікації, хоча всі автори намагаються навести історичні і географічні паралелі. Отже, подивимось, як закликав Козьма Прутков, у корінь.

За кого вважає нас проросійська сторона, коли пропонує симетричне рішення: школу — за школу, український культурний центр у Москві — за російський культурний центр у Києві? Але ж на одному боці дотепер було все, а на другому — нічого. Хотів написати, що в Україні можливості росіян досягли 100 відсотків, але і це було б не зовсім правильним, бо вони мали більше... На моїх очах українські школи в Західній Україні, де майже не було росіян, ставали російськомовними. Українці платили податки, щоб їм будували російські школи. Іноді чую цинічну фразу: «по желанию родителей!» По такому «желанию» і в колгоспи вступали, і в Сибір їхали, і голодомор собі влаштовували.

Ще цинічніше виглядає заява депутата Верховної Ради України С. Кіашка («Факты», 23. 02. 2000), в якій він соромить «українізаторів», мовляв, беріть приклад з Росії, там уже є «Програма» і всі можливості розвивати українську мову, культуру взагалі, а також наводить приклади наявності українських шкіл у різних регіонах РФ. Як один із тих людей, хто протягом восьми років тричі (!) відкривав неділю українську школу (та так і не відкрив), засвідчую: українські школи в Росії — блеф! Дещо інша річ — недільні школи або факультативи в окремих класах.

Батьків, які бажають навчати своїх дітей рідної мови, немало. Але... Поряд з ігноруванням проблеми владними структурами, тут є ще одна негативна причина — психологічний бар'єр. Батьки добре пам'ятають, як майстри українського слова гинули в мордовських та сибірських таборах. Наведу один приклад. Якось я прочитав газетну статтю про уральського українця, який систематично приїздить на рідну Чернігівщину. Він Герой Соціалістичної Праці, двічі був депутатом Верховної Ради СРСР, учений. Я запросив його прийти до нас у громаду на свято. Ось його відповідь: «Як же я прийду, мене ж назвуть націоналістом!». Фраза достойна того, щоб над нею замислитися. Другий показовий приклад. Часом зустрічаюся з багатьма людьми українського походження. Один із них сказав мені відверто, що міг би

допомогти громаді, якби вона не називалась асоціацією українців, а, наприклад, клубом філателістів. Як же тісно сказане корелюється з думкою одного відомого російського політика і спеціаліста, колишнього міністра Р. Абдулатипова. Ось одна цитата з його недавньої статті «Доктрина национальной безопасности»: «...Наши этносы будут восприниматься не как факторы устойчивого и безопасного развития государства, российского общества, а как факторы внутренних угроз» (С. П.).

Отже, в Росії до нормальної національної школи треба йти поступово, через недільні школи і факультативи. Треба, щоб батьки повірили: за вивчення рідної мови не переслідуватимуть. Можливо, хтось, прочитавши це, усмінувся? Але пригадайте, як уважно російське суспільство приглядалося до нового президента РФ: чи не поверне в минуле.

А як же з тими багатьма школами в Росії, про які розказує С. Кіашко? Як вони в нього з'явилися? Мабуть, дуже просто, якщо він прочитає цю статтю, то додасть до згаданих ще три школи, про які йшла мова вище. А що ж насправді? На власному ентузіазмі ми зби-

приховати, ні ігнорувати. На жаль, наші зібрання в Москві з участю регіональних керівників українських громад скеровані в русло засідань колишніх партгоспактивів. Із звітувань на таких зборах, мабуть, і черпаються «успіхи» українства в Росії. Якось на такому форумі в Києві мені пощастило прорвати-ся до мікрофона і сказати: «Якби тут були присутні Затулін, Бабурін (а тепер додав би — і Кіашко), то вони, дивись, прийшли б до висновку, що темпи розвитку українських громадян у Росії пора пригальмувати».

Уважно слідкуючи за публікаціями на теми українсько-російських відносин, не можу залишити поза увагою одну особливість: усі статті антиукраїнського спрямування написані бездарно, і це зрозуміло. Взавшись за несправедну справу, важко логічно довести, що чорне — то біле. Назви таких публікацій, як правило, претендують на гумор, тексти заголовків написані з грубими помилками. Мабуть, щоб було смішно. А виглядає жалюгідно! На жаль, щось подібне зустрічаю навіть у солідних «Известиях». Чого варта, наприклад, назва «Кто не любит Украину — в того роги вырастут!». Це ж якою мовою? Якщо

ви, п. Євграшина. І додам. Ви так довго розглядали земну кулю, шукаючи прикладів «двуязычия», і чомусь не помітили таку «маленьку» Канаду, де єдність держави тримається на волоссині з тієї самої причини. Франкомовний Квебек нещодавно ледь не розвалив англomовну метрополію. Якщо не чули про це, то спитайте своїх московських консултантів, наприклад Затуліна. А чого вартий приклад Швейцарії, в якій «...немцы, составляющие большинство, никогда не пытались навязать «немецкое» обучение...» Схаменіться, п. Євграшина! Та то ж німці! А українському народові протягом століть тільки те й робили, що нав'язували чужу мову. Познайомтесь хоча б з Валуєвським чи Емським указами царів. А нашому Т. Шевченку було заборонено не тільки «писати», а й «рисовать».

Важко, дуже важко обґрунтувати позицію вовка з відомої байки «Вовк та ягня» при допомозі таких категорій, як логіка чи справедливість. Кому голову морочите, «господа»? На вулиці вже ХХІ століття! А вам би все «в пампаси», до Аттилі чи, на крайній випадок, до Сталіна.

Ніколи в дискусіях не дозволяв собі вийти за межі доказової, чи математичної логіки, що можна було б написати, якщо запозичити «логіку» згаданих Лоскутова, Кіашка чи Євграшиної? У відповідності до способу аргументації першого (за принципом: школу — за школу) запропонував би спершу привести все в обох державах до нульового варіанту, а потім уже йти на симетричне подальше розширення шкіл. Бо в іншому випадку довелося б і далі українцям будувати собі російські школи, самим себе русифікувати.

Для депутата С. Кіашка, який про-сить «сообщать обо всех случаях невнимательного отношения органов власти к нуждам украинской общины», пропонуую головоломку. Влада ставиться до громадян дуже уважно, але ні копійки, ні одного квадратного метра не виділила. Як це розуміти? А п. Євграшину, яка вважає, що український істеблішмент виявляє «полное непонимание основ современной демократии», я запрошую в Росію, щоб навчила основ цього ремесла московських політиків. А якщо серйозно, то не радив би їй торкатися складних міжнародних проблем, які потребують дещо більшої компетенції та ерудиції. Бо сьогодні мета подібної писанини — розколотися фундаменти держави — очевидна, сподіваюсь, і школяреві.

На жаль, мало що змінюється в головах людей, заангажованих імперською ідеєю. Почитали б В. Маяковського, який тонко оцінював ситуацію з українською мовою ще на початку ХХ століття. А про згаданих писак, у яких «роги вырастут», він писав:

«...К тем, кто рядом, почета мало. Знают вот украинский борщ, Знают вот украинское сало. И с культуры поснимали пенку: Кроме двух прославленных Тарасов, Бульбы и известного Шевченко, Ничего не выбьешь, сколько не старайся...» Читайте далі у вірші «Долг Украине».

Спостерігаючи всю оцю метушню, на думку приходить ще одне прислів'я: «Собака гавка, а караван іде!». Жаль тільки, що така метушня нагнітає атмосферу між державами і народами. Правда вовка із згаданої байки відходить у минуле. Сьогодні нормальні міжнародні відносини треба будувати на принципах рівності, без брехні та напівправди, замовчувань і логічних кульбтів. Ось що хотілося б сказати у відповідь на чергові ігри навколо російської діаспори в Україні і неіснуючі «ущемления» її прав.

С. ПАНЯК,

голова Уральської асоціації українців

УКРАЇНЦІ В РОСІЇ БОЯТЬСЯ ПЕРЕСЛІДУВАНЬ

рали людей, домовлялися з директорами шкіл і вивчали в неділю мову та історію України. З часом директор натякав, «як би чого не вийшло», неоплачуваний ентузіазм учителів згасав, мені набридло з власної кишені платити прибиральниці. Школа вмирала... Але минав якийсь час і ми знову відкривали (за власний рахунок) школу... Дотепер не маємо жодної ставки вчителя чи керівника гуртка, художнього керівника хору. Не маємо і куточка для бібліотеки, для роботи гуртків тощо. Отака-то реальна ситуація, п. Кіашко. Добре знає про наші проблеми обласний міністр освіти, культури, мер і губернатор, яким пишу регулярно. «Орендуйте, — кажуть, — і платіть!». Цікаво, а скільки платять батьки росіяни за оренду шкіл в Україні? Може, відповісте мені, п. Кіашко?!

Не хочу скаржитися на наших обласних міністрів. Як же може чиновник у провінції прийняти рішення в національній сфері, якщо вона в державі розглядається як фактор «внутрішньої загрози», якщо російський істеблішмент і досі сприймає українську незалежність як нонсенс, якщо українська влада дотепер серйозно не поцікавилася справами своєї діаспори в Росії, якщо... якщо...?

Але водночас не хотів би образити деяких моїх колег, талановитих людей і ентузіастів. Мова йде про В. Бабенка в Башкортостані, О. Шевчук у Республіці Комі. Можна було б назвати ще кілька імен, з якими пов'язані деякі успіхи української культури в Росії. На жаль, це скоріше винятки, а не правило. Талант В. Бабенка реалізований у національній республіці, де президент сам знає, що таке асиміляція.

В абсолютній більшості все, чого ми досягли в РФ, базується винятково на ентузіазмі активу громадян. Реальної підтримки української культури в Росії нема. Це факт, який неможливо ні

вже беретеся за цитування, то потрудіться писати грамотно, шановні жартівники: бо пригадуєте ситуацію: «Я этой книги не читал, но знаю, что плохая». А щодо тексту, то тут бракує М. Гоголя! У статтях повно зверхнього тону і еклетики, а логікою і не пахне.

Читаю нову статтю в «Известиях» з назвою «Иванович да Ивановна — а все ж москали». Ось яку відповідь дає в ній радник Російського посольства в Києві п. Лоскутов на запитання Л. Танюка, чому в Росії нема жодної української школи: «...российская сторона готова к обсуждению вопроса... но эти примеры не должны носить односторонний характер». Отаке! «Сторона» ще тільки готова вести розмову, а вже ставить умову «зуб за зуб». Тепер ми, українці в Росії, будемо предметом торгу.

Відкриваю київську «русскоязычную» газету «Факты» (23. 02. 00) і вникаю в логіку М. Євграшиної... Виникають асоціації за мотивами «У городі бузина, а в Києві дядько» або «С большой головы на здоровую». Під заголовком «Ещё А. Линкольн сказал, что дом, расколотый надвое, не может стоять. А хата?». Автор цитує якогось харків'янина Є. Щоголя: «Возводит стены на расколотом фундаменте вошло у нас в привычку. Были богатые и бедные, красные и белые, члены партии и беспартийные...», на сей раз разделили по языковому признаку...» І все це має, на думку автора, свідчити на користь «двуязычия». Шановна Євграшина, вдумайтесь у написане з позицій здорового глузду. Мудрий був А. Лінкольн! Бо якраз «двуязычие», яке вам хотілось би закріпити, поряд із розділеною церквою, розділеною Верховною Радою, розділеною орієнтацією на Схід і Захід, розколює фундамент українського дому. При цьому треба було б зазначити, що не «на сей раз разделили», а вже давно і не ми самі для себе це робили. А саме такі, як

КИЇВСЬКИЙ УСПЕНСЬКИЙ СОБОР: ПОРТРЕТ З УЯВИ

Успенський собор у Києві, за яким ще й досі зберігається перша назва — Велика церква Успіння Божої Матері, постав у Києво-Печерській лаврі на честь Матері Господа нашого Ісуса Христа у 1073—1078 роках. Нині, як знак духовності, його знову будує вся Україна. Багатьом освіченим і талановитим, сумлінним фахівцям різної професійної орієнтації випала честь відновлювати святиню.

Науковими і проектними роботами з реконструкції Успенського собору керує Державний інститут «Укрпроектреставрація». Головний архітектор проекту архітектурного комплексу по Успенському собору — О. Граужис.

Численні дослідження історії будівництва Успенського собору, виконані І. Моргилевським, В. Богусевичем, М. Холостенко, Ю. Асеевим, П. Раппопортом, Б. Рибаківим, М. Каргером, Н. Закревським, Д. Айналовим, С. Кілессо, Г. Логвином та багатьма іншими, свідчать про докладне вивчення історичного матеріалу щодо пластичної форми цієї архітектурної споруди. На жаль, у цих дослідженнях обмаль історичних даних про вирішення внутрішнього простору, що дуже ускладнює творчо-пошукову роботу фахівців щодо відродження інтер'єру Великої церкви.

Доводиться майже по крихтах збирати історичні відомості, щоб «написати портрет з уяви» нашої святині. Не претендуючи на остаточну висвітленість дослідження, спробуємо лише наблизитися до художньої правди інтер'єру і зосередити увагу на його останньому «бароковому вбранні», в якому він загинув під час вибуху 3 жовтня 1941 року...

Про всі перебудови і добудови Великої церкви дають уявлення гравюри у книжках лаврської друкарні. Взагалі доля церкви дуже трагічна, як і трагічним було багатостраждальне життя церкви Матері Божої. Коротко нагадаю. У 1230 році стався землетрус. Собор розколовся на чотири частини. Упали склепіння і південна стіна. Невдовзі, в 1240 році, татари з улусу хана Батия зруйнували «верх до полуцеркви по окна низпровергши». У 1416 році знову був зруйнований військом хана Едігея і відновлювався у 1470—1471 роках князем Симеоном Олельковичем. У ніч з 21 на 22 квітня 1718 року страшна пожежа знищила всі дерев'яні споруди. Відбудований собор уже являв собою типову «барокову» споруду. Всі бокові вівтарі і каплиці, прибудовані в XVI—XVIII століттях, були надбудовані і об'єднані (Айналов Д. В., Редін Е. К. Древние памятники искусства Киева. — Харьков, 1899).

Усі фасади, крім східного, були розділені на два поверхи декоративним, розвиненим у висоту карнизом. Другий поверх вінчався системою гарних барокових фронтонів з різьбленням по білому тиньку. У тій же техніці були виконані обрамлення віконних отворів і порталів, а фриз по периметру прикрашали круглі полив'яні керамічні розетки. Над пілястрами у верхній частині також були розміщені гарні полив'яні рельєфи із зображенням янголів. Особливо витонченим було різьблення по тиньку на гранчастих апсидах східного фасаду, де рослинний орнамент нагадує казкове мереживо з виноградної лози, квітів барвінку і троянд (Антонин. Києво-Подольская Успенская церковь. — К., 1891).

Перебудова собору здійснювалася за проектом архітектора Ф. Васильєва майстром А. Каладіним. Декоративні фронти на фасадах виконані народними

Стаття присвячена реконструкції Успенського собору, стилістичним особливостям інтер'єру, які прочитуються у процесі відтворення образу Великої церкви Успіння Божої Матері у стилі українського бароко.

майстрами С. Ковніром і Ю. Белінським.

Із тих самих гравюрних зображень дізнаємося, що з 1471-го і до 1654 року цей архітектурний образ споруди не змінювався, незважаючи на капітальні ремонти, що проводилися Єлисеєм Плетенецьким і Петром Могилою, про що свідчить малюнок Успенської церкви на титульній сторінці «Акафіста» 1654 року.

Та слід підкреслити, що Велика церква була значно перебудована між 1654 і 1661 роками, що видно із зображення на гравюрі «Патерика», виданого у 1661 році. У такому вигляді будівля залишалася до 1669 року, про що свідчить малюнок на титульному аркуші до книги «Мир з богом чоловіку». Наступні великі перебудови відбувалися в останній чверті XVII століття, що засвідчує «Акафіст» 1677 року. Без будь-яких особливих змін собор зберігся до початку XVIII століття. Після пожежі 1718 року собор набув нового архітектурного образу, витриманого у формах українського бароко. Під час останнього капітального ремонту 1890 року, незважаючи на протест громадськості Києва, були знищені всі існуючі розписи. Наприкінці XIX століття собор знову ремонтувався, але свій бароковий образ повністю зберіг.

Таким чином, наші сучасники стають свідками десятого народження Святої церкви Успіння Божої Матері на початку третього тисячоліття.

Воістину дивна та невмируща ця Церква свята!

Історія інтер'єру поділяє трагічну і загадкову долю архітектури, бо він зазнав більших поневірянь, ніж сам собор. Судіть самі: собор будували п'ять років (1073—1078), а художнє вирішення та оздоблення внутрішнього простору три-

вало ще довгий час по тому і було завершене тільки 1089 року. Мозаїки і фрескові розписи виконували майстри, запрошені з Царгорода, а смальту для мозаїк виготовляли на території Печерського монастиря у спеціальних майстернях. Співавтором грецьких майстрів «Патерик» називає легендарного давньоруського художника Алімпія та його помічника Григорія. Алімпій був талановитим іконописцем, добре відомим ще за життя, його ім'я вимовлялося з повагою... (Патерик Києво-Печерського монастиря. — СПб, 1911).

За свідченням «Патерика», Успенську церкву будували грецькі майстри. «Чотири вельми багаті мужі з Візантії привезли гроші і мощі святих. До будівництва церкви причетний ще й багатий варяг Шимон, що прийшов до Києва не сам, а цілим родом — три тисячі душ і робітників, і священників своїх» (Кілессо С. К. Києво-Печерская лавра. — М., Искусство, 1975).

Як стверджує літопис, Велика церква була збудована за велінням Божим і за участю настоятелів Печерської лаври Преподобних Антонія і Феодосія та Великого князя Київського — Святослава (Антонин. — Названа праця). Організація внутрішнього простору церкви відповідала багатьом вимогам: була вона достатньо простора і вміщала багато віруючих, зручна для проведення літургії, розмежована на місця для священників і пастви; було виділене особливе місце під вівтар, і, нарешті, містила в собі ту символіку, якою пронизувалося в усіх деталях церковне християнське мистецтво. Головними формами її візантійського живопису були: мозаїка і фрески, ікони. Стиль візантійського мистецтва був строгим і канонічним. Саме Візантія ви-

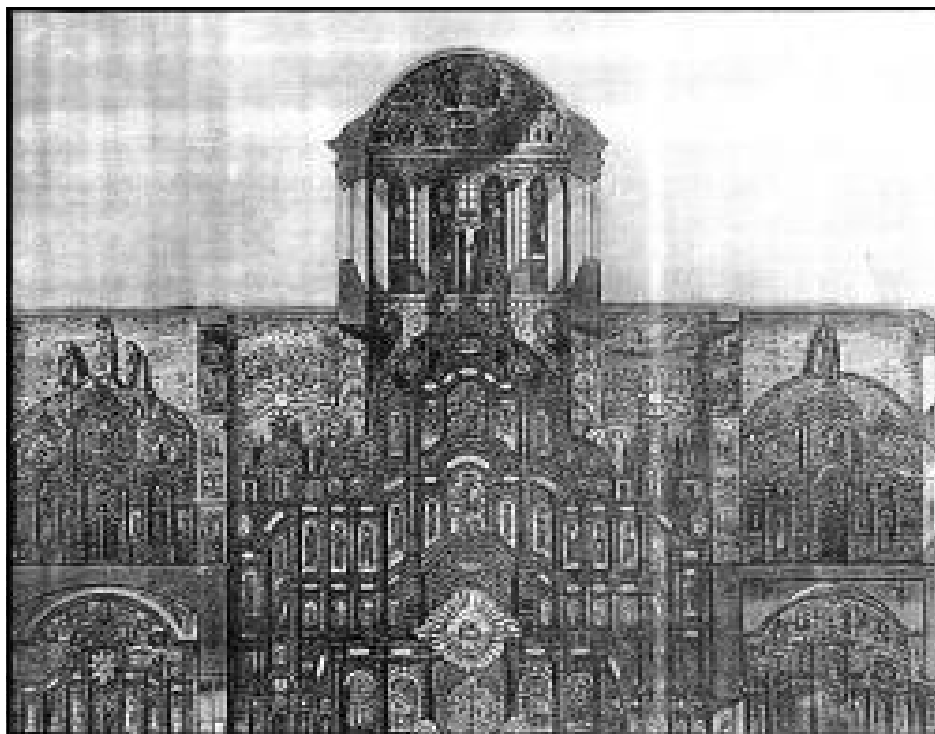
робила всі «праобрази», «архетипи», склала постійні іконографічні схеми, від яких не дозволялося відступати при зображенні священних сюжетів. Саме ці схеми були використані і в церкві Успіння Божої Матері. Оскільки у Візантії все духовне життя було під контролем держави, цілком природно, що й діяльність російських художників також суворо контролювалася (Асеев Ю. С. Архитектура Древнего Киева. — К.: Будівельник, 1982).

Слід наголосити, що і мозаїки у церкві Успіння були яскравими взірцями візантійського стилю. Саме тут, у художньому просторі інтер'єру, панувала чітко визначена послідовність розташування сюжетів, що ілюструвала головні догмати християнства. За цією системою, в куполі розміщувалося велике поясне зображення Христа-Пантократора, в абсиді — постать Богоматері типу Оранти, по боках від неї — постаті архангелів, нижче — апостоли, на парусах — євангелісти, на стовпах — Благовіщення, на стінах трансепту — сцени з життя Христа і Марії, на західній стіні — Страшний суд. Ця канонічна система була дуже продумана і з великим художнім смаком пов'язана з архітектурою церкви, з системою архітектурних членувань. У техніці мозаїки було виконано і кілька невеликих настільних ікон. Внутрішні стіни Успенського собору були прикрашені мозаїчними і орнаментальними зображеннями, про що розповідає М. Каргер (Каргер М. К. К вопросу об убранстве интерьера в русском зодчестве / В кн.: Тр. Всероссийской академии художеств. — Т. 1. — С. 15 — 50; Патерик Києво-Печерського монастиря). Стіни бічних нав прикрашали фрескові розписи, а в центральній наві, в тому числі під хорами, містилися чудові портретні зображення давньоруських князів, литовських та українських гетьманів, які були ктиторами Печерського монастиря. В головній абсиді, на стінах, зображені пророки в молитві, а над горнім місцем — мозаїчне зображення «Таємної вечері» — Ісуса Христа та дванадцяти апостолів за божественною трапезою (у золотих окладах).

У плані й об'ємі будівля — це тип шестистовпного тринавного храму простої хрестовокупольної системи. Високе склепіння архітектурного хреста підкреслювало його роль в об'ємі будівлі. У плані чітко вирізняється нартекс, над ним розміщені хори із зовнішніми сходами. Церква не мала башт і обхідних галерей. Приміщення освітлювалося через вікна на фасаді. Фасади розділені потужними лопатками і прикрашені стриманим декором з цегли та заглибленими нішами майже так само, як у Софійському соборі. І все-таки архітектурно-художній образ Успенської церкви стає трохи іншим, своїм, не чужинським... (Асеев Ю. С. — Названа праця).

Наприкінці XV століття в Успенському соборі було встановлено перший іконостас. За часів руйнації і відродження відбувалися еволюційні зрушення і в стилістиці церкви, і в художньому вирішенні іконостасу.

Відомий дослідник Павло Алеппський у щоденнику подорожей по Україні писав: «У другій половині XVII ст. — це одна з найкращих церков, під оглядом архітектури, величавості висоти й розмірів. В середині церкви відгороджені місця нахрест, а в заглибленнях два кліроси. Вівтар дуже великий і гарний, в середині чотири стовпи, різьблені, роз-

Інтер'єр Великої Успенської церкви Києво-Печерської лаври. Приріз по лінії північ-південь (східний бік) з п'ятьма іконостасами

мальовані і позолочені так, що нічим не різняться від золотих: над ними рід бані, а іконостас ставлять наново з чудовими дорожочними іконами. Усі стіни і дерев'яні частини, як ті ж аналої, що на них ставлять книги, також прикрашені різьбою і позолотою. Над головною навою хори, загороджені балюстрадаю».

На хорах містилася широковідома лаврська бібліотека. У верхні бокові вівтарі входи були влаштовані ззовні, з обох боків Царських воріт.

Центральною художньо-композиційною домікантою інтер'єру був величний п'ятиярусний і п'ятичасний іконостас. Між першим та другим ярусами розміщувався пишний антаблемент, а інші яруси розділялися неповними карнизами та поясами. Нижній ярус прикрашали виті колони, а верхні яруси — пілястри. Іконостас був різьблений з грушевого дерева, пишно визолочений у стилі бароко. Розташований у головному об'ємі центральної нави, він був вражаюче гарним. Усі п'ять частин іконостасу розгорнуті по горизонталі, закривають майже всю центральну частину собору.

Композиція іконостасу складалася з п'яти канонічних святкових чинів, які у вигляді могутнього трикутника сягали майже самого підкупольного простору. Ікони містилися широкими горизонтальними смугами. Центральний — дієсусний чин із зображенням Ісуса Христа на троні, а ліворуч і праворуч від нього — зображення Марії у колі святих мучеників, звернених до Христа Спасителя. У двох верхніх ярусах Святкового чину — зображення Богоматері і пророків, народження Христа. Трохи нижче, на рівні Царських воріт, по обидва боки від них — Благовіщення з євангелістами та ікона Успіння Божої Матері — Богородиці святої. Остання ланка — ктиторський чин, була прикрашена замовленими «парсунними» портретами благодійників церкви. Нижній ярус відокремлювався від верхніх чудовими різьбленими колонками, розділеними на кілька кіотів (Шулькевич М. М., Дмитренко Т. Л. Киев // Архитектурно-исторический очерк. — К.: Будівельник, 1982).

До композиції іконостасу входило 64 ікони. Із них 42 мали срібні і визолочені ризи, деякі з них, у нижньому ярусі, були інкрустовані коштовним камінням. Верхні 22 ікони оздоблені срібними вінцями. Серед ікон, написаних Яковом Голинським на кошти гетьмана І. Скоропадського, найдорожчою реліквією була ікона XII століття — Успіння Божої Матері. Це саме вона прибула до Києва із Влахернського храму Візантії на знак благословення забудови Великої церкви, яку закладали грецькі майстри (Закревський Н. Описание Киева: 2-е изд. Т. 1, 2. — М., 1868).

Ця ікона, написана на кипарисній дошці, була невеликого розміру, шириною 9 і висотою 6,5 вершка. На ній зображена «почившая на одре Божья Матерь: перед одромъ стоящее Евангелие; при главе и ногах по пяти Апостоловъ, изъ коихъ Петр при главе с кадиломъ, а Павел с левой стороны, припадающий к мощам еѣ. При середине одра съ левой же стороны Спаситель, держащий в пеленах душу ея, а около главы его приликающие крылатые два ангела, держащие в руках уборы» (Патерик Киево-Печерского монастыря).

Упродовж тривалого історичного життя, поступово, ця ікона набувала значення коштовної реліквії не тільки через її теологічне трактування, а й за дороге оздоблення. На початку XVIII століття ікона перетворилася на національний скарб, синтез ювелірного та декоративного мистецтва. Сам образ Успіння Божої Матері, окрім обличчя та рук, був укритий ризою з золота, прикрашений сотнею діамантів та іншим коштовним камінням, встановлений у срібне коло «Тондо», що мало 15 вершків упоперек і було оздоблене накладними золотими зірками. На цьому опуклому колі були зображені два янголи, що наче

підтримують ікону, а над нею — Бог Отець, нижче у небі — Дух Святий у вигляді голуба. Сам щит прикрашений коштовним камінням, по боках обкладений викарбуваними голівками «путті». Ця чарівна ікона містилася над Царськими воротами (Закревський Н. — Названа праця).

Іконостас робив відомий різьбяр Григорій Петров з Чернігова. Унікальний художній твір виконано у стилі українського бароко, що відповідало смакам замовників і тенденції часу.

Центральне місце в іконостасі належало Царським воротам, які мали сумну історичну долю. Відомо, що перші, срібні Царські ворота, прорізані з позолотою, поставлені на кошти родини графа С. Шереметьєва, загинули під час пожежі 1718 року. Після того, згодом із

Італії. Після повернення до Києва художникові доручили відповідальну роботу з розпису Успенського собору. Немає сумнівів, що розписи в інтер'єрі собору були виконані на вищому художньому рівні, у відповідності до європейського. (Церква Богородиці в Києві. — Міжнародний фонд «Відродження». Національний музей історії України. — АртЕк, 1996). Про характер стінопису можна судити з фотокопій із зображеннями царів Михайла Федоровича, Олексія Михайловича, Федора Олексійовича, Петра I і Богдана Хмельницького. Одне з провідних місць у композиції собору належало «парсунному» ктиторському портрету. Це була єдина церква, де в такій кількості і якості були представлені портретні зображення улавлених можновладців Київської Русі-

нього, Преподобного Антонія Печерського — бронзовими та мідними.

Головний престол містився у вівтарі. У нижньому ярусі запрестольної (вівтарної) стіни на позолочених дерев'яних дошках були написані у повний зріст фігури всіх Святителів церкви. Звернений до вівтаря тильний бік іконостасу прикрашали зображення сцен з Нового Заповіту. Всередині церкви на рівні першого поверху, крім головного престолу, були ще чотири престоли, обшиті мідними та срібними листами (Шулькевич М. М., Дмитренко Т. Л. — Названа праця; Создание Великой Успенской церкви. — Изд. Киево-Печерской лавры, 1908).

Крім свого прямого функціонального призначення, церква — БУДИНОК БОГА, Успенський собор з XIV століття був першим християнським некрополем Київської Русі, де містилися поховання багатьох княжих і знатних родів. Привертає увагу надгробок князя В. Острозького, похованого тут у 1579 році. Скульптура князя викарбувана з рожевого мармуру, у вигляді лицаря, що помирає, труну якого підтримують леви. Після пожежі 1718 року похованню було надано нового архітектурного вигляду у формах бароко. Поховано князя під вівтарем Стефанівського приділу. Біля західної стіни Богословського приділу був інший надгробок — фельдмаршалу Румянцеву-Задунайському, споруджений архітектором Тома де Томоном і скульптором Іваном Мтросом у 1805 році. Скульптор зробив бюст фельдмаршала з білого мармуру у вигляді античного героя, одягненого в тогу і з лавровим вінком на голові.

В інтер'єрі вражали не тільки блискуче виконані розписи на стінах, пишний іконостас, а й кафедри. В середній частині храму, поруч з правим кліросом, влаштована різьблена з темного дерева проповідницька кафедра архімандрита Києво-Печерської лаври; біля лівого кліросу ще одна — витонченої краси проповідницька кафедра. У південно-західному куті розташовано ризницю для зберігання культових речей богослужіння. Особливо вражали церковні речі: ризи, сакоси, плащаниці, пелени, воздухи, покрови, хоругви, фелони, гаптовані перлами сударі та шиті золотом фелони, стихарі, епітрахілі, різноманітні ширинки, покровці та інші види художнього шитва, що були окрасою інтер'єру. Перлиною Лаврської Великої церкви була бібліотека, на хорах у північно-західному приділі, де зберігалися коштовні історичні фоліанти, церковні книги, грамоти та інше (Холостенко М. В. — Названа праця; Шулькевич М. М., Дмитренко Т. Л. — Названа праця..

У 1893—1896 роках Успенський собор був знову розписаний, у новому академічному стилі, гуртом художників під керівництвом В. Верещагіна (збігається з прізвищем художника-баталіста В. Верещагіна), А. Лакова та І. Попова. Наприкінці XIX століття Успенський собор було ще раз оновлено, відремонтовано.

Отож, як бачимо, доля Великої Успенської церкви за всіх часів хвилювала всіх державних керманів, саме тому над утриманням її на репрезентативному рівні працювали постійно. Тож не дивно, що і тепер ми повинні зазирнути в давнину, щоб знову відродити нашу національну святиню. Тому художники і архітектори передусім повинні звернутися не лише до історичних джерел, а й до «храму своєї душі», відшукати там усе найкраще, щоб разом із фарбами «виписати на стіни». Безумовно, не можна двічі увійти в одну річку, бо все тече, все змінюється, і сьогодні Велика церква Успіння Божої Матері вже буде «новонародженим дитям» третього тисячоліття, плодом взаємодії реальних історичних документів і плідної фантазії митців, причетних до її відродження.

Ніпель ГАСАНОВА,
кандидат мистецтвознавства, доцент

Портрет з уяви (альтернативний проект архітектора В. Шурова, керівник проекту Н. Гассанова)

залишків врятованого срібла за малюнками першого майстра Царські ворота були відновлені і стали окрасою церкви. Їх виготовляли в техніці карбування український майстер Михайло Юрєвич з синами, а золоті ризи для ікон — Іван Равич, Григорій Проценко та Самсон Стрельбицький (Холостенко М. В. Успенський собор Печерського монастиря / В кн.: Стародавній Київ. — К.: Наукова думка, 1975. — С. 107 — 170).

Під час чергової відбудови Успенського собору активізувалася діяльність лаврської іконописної школи, яка готувала майстрів живопису і гравюри.

Одразу ж після завершення реставраційно-будівельних робіт, у 1729 році, учні лаврської іконописної майстерні під керівництвом талановитого українського художника Стефана Любенченка виконали в соборі настінні розписи на біблійні теми, окремі сцени із Євангелія, а також намалювали сцени з життя святих і Апокаліпсису. Нам відомо, що Любенченко після закінчення Києво-Могилянського колегіуму довгий час жив і вчився живопису в Польщі, а також в

Україні. Більшість портретів виконував відомий і славетний гравер Олесь Тарасевич з Кракова, який під ім'ям ченця Антонія з Києво-Печерської лаври заснував церковну художню школу, де працював разом із братом.

Розповідаючи про оздоблення внутрішнього простору Великої церкви, не можна не згадати десяти престолів, що були справжніми художніми витворами мистецтва. Престоли Великої церкви — це особливо освячені столи, на яких відбувається ритуал-тайнство Євхаристії (Святого Причастя). Кожен стіл було обкладено золотими, срібними або бронзовими листами з карбованими малюнками. На цегляну основу спеціальним способом кріпилися оздоблювальні пласти, залежно від чинності престолу.

Головний престол в ім'я Пресвятої Богородиці обшито золотими листами суцільно; бічні — Святого Архангела Михаїла, Святого Іоанна Богослова, Трьох святих, Святого архidiaкона Стефана, Святого Івана Предтечі — срібними; на хорах — Святого Андрія Первозванного, Преображення Господ-

Зоя Слободян

Своєрідним знаком нашої доби стало окреслення такої синтетичної форми співіснування і симбіозу поезії та музики, як співана поезія.

Дуже символічно, що один з перших фестивалів авторської пісні та співаної поезії в Україні дістав назву «Оберіг», а його головний приз названо Великою Берегиною. Зберегти і примножити скарби людської душі, а водночас і скарби національної та загальнолюдської культури, наснажити людину на її нелегкій життєвій дорозі — так можна було б означити надзавдання сучасної співаної поезії.

Розвиток цього жанру в нашій країні нерозривно пов'язаний з ім'ям Зої Слободян. У сучасному українському мистецтві її пісенна творчість — явище унікальне. Створені і виконувані нею під гітару сотні пісень на слова більш як сімдесятих поетів XX сторіччя становлять цілком оригінальну авторську антологію співаної поезії, позначену найвищим художнім смаком і непересічним талантом композитора і співака, а будь-який з її творчих вечорів стає прекрасною презентацією досягнень модерної української поезії, наочним свідченням того, що не тільки українська народна пісня, а й співана поезія літературного походження є однією з найзапашніших гілок на дереві європейської поезії.

Для тих, хто вперше чує це ім'я, хочу бодай коротко окреслити біографічні контури цієї творчої постаті.

Слободян (дівоче прізвище — Таланчук) Зоя Романівна народилася у с. Стара Ушиця Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Працює в Івано-Франківському художньо-виробничому комбінаті. Має професійну художню освіту. Член Національної спілки художників України, учасниця багатьох всеукраїнських та міжнародних мистецьких виставок. Картини художниці зберігаються у приватних колекціях в Україні і за кордоном.

Творити й виконувати свої пісні почала десь після тридцяти трьох років.

Голос Зої Слободян — ліричне сопрано, що відзначається тембральною неповторністю і теплою манерою виконання співакки притаманні вишуканість, інтелігентність, рідкісні природність і щирість, поєднані з дивовижною глибиною почуття.

Лауреат телевізійного конкурсу «Сонячні кларнети» (1986), призер першого Всеукраїнського фестивалю авторської пісні та співаної поезії «Оберіг-89» у Луцьку, лауреат п'яти наступних фестивалів «Оберіг» (1990—1994), учасниця Всеукраїнського фестивалю «Українці всього світу, єднаймося!» (Київ, 1994), Всеукраїнського кобзарського свята у Дніпропетровську, фестивалю «Лесина осінь» у Києві, багатьох концертів у зарубіжних країнах (Аргентина, Німеччина, Польща, Росія).

Працювала у складі журі фестивалю авторської пісні в Києві, Міжнародного фестивалю «Доля» в Чернівцях, Всеукраїнського фестивалю «Словоспів» у Луцьку, фестивалю авторської пісні «Булат» у Сумах. Концертувала в столиці України, у Чернівцях, Луцьку, Черкасах, Сумах та інших містах.

Серед електронних мас-медіа її творчість найбільше до вподоби Українському радію. Має магнітоальбом, до якого увійшло дев'ятнадцять її пісень. Готує до випуску антологію співаної нею поезії, а також другий магнітоальбом і компакт-диск.

Центральне місце у творчості посідають пісні на слова Ліни Костенко. До речі, «Ліна Костенко і Зоя Слободян» — цікава тема для дослідника. А загалом творчі вечори Зої Слободян знавців поезії завжди вражають фейерверком імен (відібраних, проте, вкрай вимогливо). Причому, у залі Київської державної філармонії столичний глядач мав нагоду почути у виконанні композитора і співаки з Івано-Франківська її пісні на слова Л. Костенко, Б.-І. Антонича, О. Олеса, Б. Лепкого, В. Симоненка, П. Тичини, М. Вінграновського, Д. Павличка, Т. Севернюк.

Втім, якби хтось раптом захотів скласти повну афішу співаної поезії З. Слободян, то там було б ледве не вдєсятеро більше імен, і серед них, окрім щойно названих, значилися б Ю. Андрухович, В. Василяшко, М. Вороний, І. Драч, І. Жиленко, М. Корпанюк, В. Малишко, Г. Петрук-Попик, Є. Плужник, С. Пушик, Б. Радіш, І. Римарук, Л. Скірда, В. Слпчук, В. Сосюра, Н. Стефурак, Л. Талалай, Леся Українка, А. Цвид, Р. Юзва, а також А. Асник, Б. Лесьмян, А. Міцкевич, Ю. Словацький і В. Шимборська, І. Ва-

співаків» І. Лисенка (1997), ні в «Нарисах української популярної культури» (1998), ані в жодному з випусків «Хто є хто в Україні»...

У бібліографічному «Літописі газетних статей», що видається Книжковою палатою України, за останнє десятиріччя зафіксовано одну-однісіньку статтю про Зою Слободян, а в «Літописі журнальних статей» — жодної (насправді мені відомо десь півсотні публікацій). У бібліографічних картотеках Національної парламентської бібліотеки України, Національної музичної академії, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології зареєстровано по 1—2 статті про відомо-і-невідому мисткиню, а в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського та наукових бібліотеках Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, Київського національного університету культури і мистецтв, Українській академії мистецтв, Центральної освітнянській бібліотеці — жодної!

...11 вересня 1999 року у моєму серці

ЗОЯ СЛОБОДЯН: ЗІРКА ЗНАНА І НЕЗНАНА

зов, Г. Джегаров та І. Пейчев, Ф. Нехватал та А. Сова, П. Верлен і багато-багато інших.

Як бачимо, популяризує співака не лише українських, а й зарубіжних поетів, зокрема польських, чеських, болгарських, французьких.

Було б марно шукати в нашій країні мистецьку постать, подібну до Зої Слободян: скажімо, є співаки, які також виконують сотні пісень, але то не їхня музика; є композитори, що створили сотні пісень, але вони їх здебільшого самі не виконують, тим більше під власний акомпанемент. Критика вже завважила і внутрішню неповторність Зої Слободян. Одна цитата: «Як у своїх малярських полотнах, так і в піснях Зоя Слободян завжди прагне бути неповторною. Без перебільшення, її пісенні твори — це окрема мелодійна течія, яка має свій лад, свій духовний образ, свою ритмічну стихію, вирізняється оригінальним звучанням і силою впливу на слухача» (Н. Стефурак).

Це справді так. Тож її зворушливий спів до вподоби як багатомільйонній аудиторії Українського радіо, так і добірній еліті; її запрошують на телебачення й дипломатичні прийняття та до зарубіжних країн.

Між іншим, Зою Слободян знають і шанують такі відомі люди, як Ліна Костенко, Дмитро Павличко, Іван Драч, Микола Жулинський, багато майстрів української музики і співу, журналісти вже згадуваного Українського радіо... А проте...

А проте сотні мас-медіа, що претендують на всеукраїнський чи регіональний статус, ніколи жодним словом не прохопилися про цю чи не найбільшу і чи не найяскравішу зірку української співаної поезії. Причин тут принаймні три: по-перше, брак інформації про саму Зою Слободян та її творчість; по-друге, відсутність у співаки коштів для своєї концертної діяльності і критичний (щоб не сказати жакхливий) стан інституцій, що покликані дбати про аудиторію та про умови роботи виконавців; по-третє, крамарський підхід до розподілу ефірного часу на телебаченні чи площі в газетах і журналах, «розкручування» тих, хто платить, а не конче тих, хто чогось вартий за критеріями високого мистецтва...

Виявляється, що про Зою Слободян, яка так активно працює в жанрі співаної поезії, жодного разу не писали ні «Літературна Україна», ані жоден зі столичних літературних журналів, не кажучи вже про інші культурологічні чи універсальні видання. Наразі ім'я З. Слободян не зафіксоване ні в енциклопедичному довіднику «Мистецтво України» (1997), ні в «Словнику українських

стався землетрус (у гарному розумінні слова). Я був на творчому вечорі Зої Слободян у Київському Будинку вчителя. Це був повнометражний концерт на два відділення, про який один зі слухачів Українського радіо висловився приблизно так: «То було на європейському рівні...» А для мене це був ще й геніально незаперечний доказ: сучасна українська поезія не просто жива, не просто має високий художній рівень — вона ще й здатна підносити і хвилювати душу людини в цей нелегкий час.

Та, на жаль, окрім журналістів Українського радіо, на цю подію більше ніхто, здається, не відгукнувся. Не було телебачення. Склалося враження, що столичні мас-медіа просто не поінформовані, про що вони мовчать.

Що це саме так, непрямо підказує одна цитата із журналу «Art-line» про міжнародний фестиваль гітаристів у Києві. Автор журналу, відгукуючись про цей фестиваль, твердив, що «українські гітаристи виконують переважно загальноєвропейські (! — Д. П.) твори», бо, мовляв, «національного репертуару в Україні майже немає». Отак!

Але чи варто беззастережно дорікати журналістам, що пишуть вони не те чи взагалі не пишуть? «Чи не можна було б допомогти журналістам певною інформацією про те або те культурне явище, щоб полегшити їм якоюсь мірою процес підготовки матеріалу, водночас дещо розвантаживши митця від неодмінних «чергових» запитань журналістів?» — подумав я після того творчого вечора і вирішив підготувати про Зою Слободян спеціальний дайджест для журналістів.

Але ж, гадав я собі далі, ця неповторна мисткиня існує не в якійсь ізольованій кунсткамері, а в контексті української культури?! Отже, поклав я собі, дайджест повинен мати форму серійного, продовжуваного видання, першим випуском якого має стати брошура журнального формату «Зоя Слободян: репертуар і преса».

...Застати Зою Слободян на місці, в Івано-Франківську, було нелегко. То майже сто днів на етюдах у Польщі, то в гостях у матері на Хмельниччині, то вся у веремії творчих буднів і просто буднів. Хоча Зоя Романівна любить замкнутись у своїй майстерні, але вона ще й співзасновниця і президент клубу авторської пісні та співаної поезії, організатор і президент міського жіночого клубу. А ще пошта — з усієї України, а ще — читання до пізньої ночі...

Втім, нещодавно у видавництві «Київська правда» нарешті видруковано упорядкований мною дайджест про Зою Слободян. У ньому журналісти, організатори концертів і просто читачі знай-

дуть докладну біографічну довідку про цю талановиту жінку, тексти 62-х її пісень, ноти до окремих із них, кілька матеріалів із преси, зокрема й репродукції картин художниці, складену вперше бібліографію публікацій про З. Слободян і майже вичерпний перелік поетів, на слова яких ця неповторна мисткиня створила пісні (кажу «майже», бо перелік цей раз у раз більшає).

...Якось, у мить особливої відвертості, Зоя Слободян сказала мені: «Я відчуваю, що зробила якусь одну десятку того, що можу зробити...» Звісно, можна було б отут пригадати відоме висловлювання Е. Гемінгвея про літературу, що подібна до айсберга, і ще раз поради з титанічної роботи духу пані Зої (так її називає наша еліта)... Та тільки здається мені, що у тих словах звучала не лише свідомість глибин, які вона ще спроможна явити нам, а й гіркота відчуття ймовірної незреалізованості митця, в якому нуртує сила творчої енергії, в якому потенційно живе тьма тем незміряних духовних світів, але якого день у день і раз по разу цупко стискає своїми мертвотними лещатами світ матеріального.

Адже рідко хто замислюється над тим, що за свої численні виступи і трансляції Зоя Слободян частенько не отримує анічогісінько, тож коли пані Зоя, перш ніж заспівати, звертається до своїх слухачів зі словами: «А зараз я хочу подарувати вам свою пісню...», — то це щира правда: вона справді д а р у є нам свої твори і робить нас багатшими, не раз відкриваючи нам зовсім не знані поетичні імена і шедеври...

Як заплатити за квартиру і за (крихітну) майстерню, коли в гаманці залишилося 20 гривень? Кому нині в Україні, з її зубожілою інтелігенцією і майже всуціль позбавленими естетичних поривань нуворішами, можна продати картину?

Так, на її виступи чекають у багатьох куточках України. Але чекають так, як і в радянські часи, сподіваючись, що хтось (райком, обком, ЦК?) візьме на себе організацію і підготовку творчого вечора чи художньої виставки, хтось видасть Зої Слободян зарплату і гроші на відрядження, хтось дасть транспорт, забезпечить готель і харчі, хтось купить сценічний одяг, аудіовізуальну техніку, музичний інструмент, хтось подбає про рекламу, час на телевізії, хтось профінансує випуск магнітоальбому чи компакт-диску, заплатить аранжувальникам, хтось зробить фільм про цю унікальну особистість, відкриє веб-сторінку Зої Слободян в Інтернеті і т. д., і т. ін.

Комуністична розподільча система розбестила й інерціювала мислення наших шанувальників мистецтва, що й досі ще не самі беруть на себе піклування про митця, а чекають того традиційно функціонального піклування від чиновників, котрі, до речі, й досі не розуміють особливої місії культури в історії людства, про що так дотепно і глибоко висловилися Ліна Костенко в голосній своїй статті «Гуманітарна аура нації» («Урядовий кур'єр» за 26 лютого 2000 р.).

Що ж до чиновників, то для них Зоя Слободян — зірка знана і незнана. Тобто знають, що є таке небесне тіло, але розмірів його не уявляють, а спокійне й лагідне світло її найчастіше безнадійно заломлюється в горезвісній системі кривих дзеркал.

...І знов пригадую той вересневий вечір у Будинку вчителя. Затихла оплесками зала й зачаєно чекає наступної пісні. «Я хочу подарувати вам...», — каже Зоя Слободян своїм слухачам, а я не можу позбутися думки-причепенди: «А що ж ми... що ж я подарую їй?». Співакка раз по раз неспокійно поглядає на людей, що скупчилися у проходах партеру: їй незручно, що людям, які запізнилися, доводиться стояти, і вона турботливо запрошує їх зайняти вільні місця на балконах зали...

Вже згодом, працюючи над дайджестом про пані Зою, зробив собі ксерокопію звернення жінок — лідерів івано-франківських організацій «до всіх, кому не байдужа доля дітей, хворих на церебральний параліч». Серед тих, хто підписав листа, — Зоя Слободян, президент міського жіночого клубу. Тож, згадуючи цей документ, чую чомусь свій внутрішній голос: «Хто ж потурбується про саму Зою Слободян, — щоб вона ще не раз могла подарувати нам це тихе ссяйво діамантів української та європейської поезії?».

Дмитро ПИЛИПЧУК,
провідний науковий редактор
видавництва «Українська
енциклопедія» імені М. П. Бажана

Ісакій сидів на своєму місці, стиха співаючи псалми. Осінь перед ним сіяла, наче ікона, увита золотим листям. Суша була велика, листявалилося із дерев, падало додолу сухе гілля. Ісакій недобачав, але знав, що внизу, підперезаний блакитною стрічкою, тече Дніпро. Його блакить і золото осені і раніше сповивали Ісакієву душу. Здавалося, що листя підспівує старому ченцеві.

І пригадалося Ісакію, як підійшли до нього двоє юнаків із сяючими крилами за спинами і сказали йому:

— Ісакію, ми — ангели, а там до тебе йде Христос із ангелами.

І встав тоді Ісакій, побачивши великий натовп їхніх веселі обличчя. Лице в одного із них сяяло дужче за сонце. І сказали йому:

— Ісакію! Оце тобі Христос, впади і поклонися йому.

Саме тоді вони й зустрілися вперше — Ісакій і Ворон. Дехто із братії казав, що їхнє подругування почалося ще в світському житті, коли Ісакій був дуже багатим купцем і їздив із свого рідного Торопця в далекі світи із товаром. Інші навіть схилилися до думки, що сам Господь приставив до Ісакія свого птаха, коли той напевне намислив стати монахом і, віддавши майно на монастир, прийшов до печери святого Антонія.

Тепер Ісакій знав достеменно — Ворона йому приніс на своєму плечі той, про якого казали:

— Христос!

Тоді Ісакій забув перехреститися, встав і поклонився, як Христові, бісівському дійству. Зрештою з того усе й почалося. Тоді біси заграли на сопілках, на гуслях, на бубнах і стали грати Ісакію, і казали:

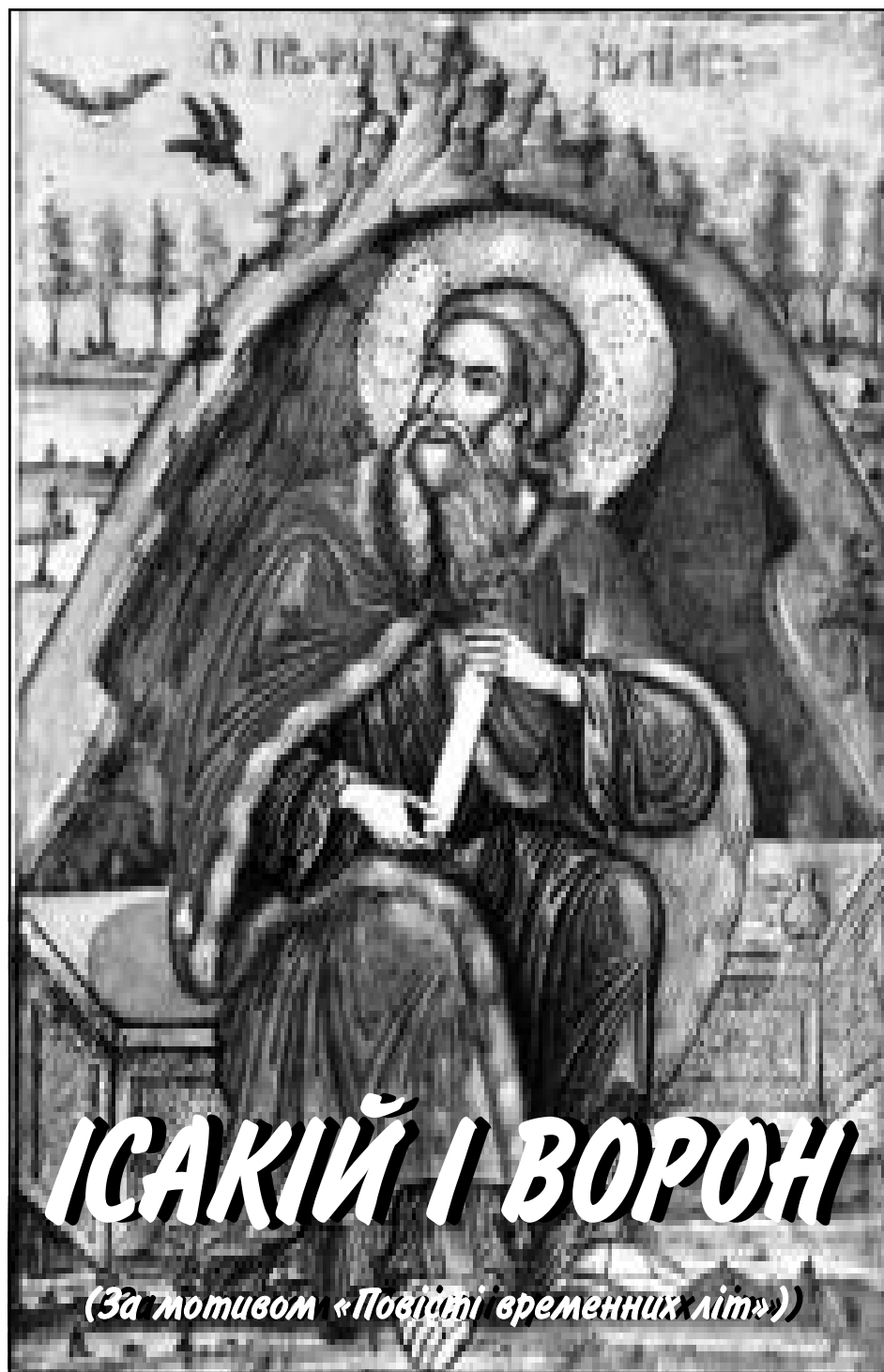
— Нехай Ісакій танцює!

Ісакій танцював із ними доти, доки, стомивши його, покинули ледве живого і відійшли, залишивши при ньому невідчепного Ворона.

Від того часу багато Дніпрових вод витекло в море, обоє вони постаріли. Сьогодні вони стомилися: Ісакій — від співу, а Ворон — від падолисту. Сухе листя і гілля валилося із дерев, що стояли навпроти печери, і щоразу Воронів доводилося шукати собі чисту місцину.

Сьогодні Ісакій, співаючи, натрудив свою душу і ледве ворухив губами. Це вже була не молитва, а шепіт... Коли псалом закінчувався, то Ісакій дозволяв собі перепочити. Він пригадував, як замолоду прийшов до великого Антонія в печеру із молитовним проханням, аби той постриг його в чорноризці. І прийняв його Антоній, і одягнув в одягу чернечу, і дав ім'я йому — Ісакій, а світське ім'я в нього було — Чернь.

Усе подальше життя Ісакія переслідував нестерпний, часниковий козячий дух. Із купленого Ісакієм козла обдірали шкуру мішком, щоб одягнути на власницію. Його зачинили в печері, у маленькій келії, і там Ісакій безперестанно — вдень і вночі — зі сльозами в очах молився Господу. Так він творив подвиг свого життя. Їв дуже мало — по одній проскурі через день — і пив трохи води. Сам великий Антоній приносив Ісакію їжу. Щоразу Ісакій бачив його велику руку, яка ледве поміщалася у малому вікні. Цілих сім

років Ісакій не виходив на світло, спав дуже мало, а лише сидів...

Останнім часом Ворон усе частіше почав навідуватися до Ісакія. Іще, коли птах відчував силу Ісакієвої молитви, то дивився на нього здалік, а коли голос ченця затухав, то нахабний птах всідався навпроти і пильно дивився у сиві Ісакієві очі.

Багато поневірянь випало на їхню долю, і тепер вони були нерозлучними друзями — птах і людина. Ворон теж, як і людина, доживав життя і мріяв оселитися в блакитній печері небес. Йому так, як і Ісакію, увижалася тінь свого Бога, що ходив по Дніпровій кручі у чорній киреї.

...Це було вже по тому, як його відкопали в печері, думаючи, що Ісакій помер. Преподобний Феодосій протягом цілих двох літ доглядав його, немощного тілом і розумом. Він молив Господа за нього і навчив його їсти, сказавши:

— Покладіть хліб перед ним і не вкладайте в руки йому, хай сам їсть.

Звідтоді для Ісакія настало нове життя. Він став ніби юродивий. Усьому хотів дати лад, почав помагати кухарям і куховарити на братію. Одного разу, коли Ісакій розтоплював піч, то із великих щілин клубами повалив дим і Ісакій трохи не задихнувся. Коли він звично — найпершим — поспішав на заутреню, то бачив, як із куща або з дерева за ним пильно стежило не-

змигне око чорного птаха. На заутрені Ісакій стояв на холодній плиті і бувало, що ноги примерзали до камення.

Після заутрені Ісакій ішов на кухню, розпалював огонь, готував дрова і носив воду. Один із кухарів також був на ім'я Ісакій і сказав якось Ісакію:

— Оно сидить Ворон чорний, піди, візьми його.

Ісакій поклонився йому до землі і пішов, і взяв Ворона, і приніс йому на очах у всіх кухарів, і ті прийшли в жах, і розповіли ігуменові й братії. І почала братія шанувати Ісакія.

Більше ніхто не дивувався, коли зустрічав їх часом на стежці на Дніпровому березі. Всі знали, що до Ісакія Ворона приставив, можливо, що сам Господь.

Ісакій сидів на своєму місці... Босі ноги його спочивали на ріднім піску і світилися, мов засвічені лампи. Ворон підходив все ближче, аж доки зручно не вмовився на похилі плечі Ісакію.

Вечоріло.

Тремтять осінні повітря згойдували Лаврські дзвони, але Ісакій їх почув лише уві сні.

Йому увижався монастир на Болдиних горах у Чернігові, про який він знав тільки з чуток. Осінь розгортала свої старовинні пергаменти на кручах Дніпра.

Василь ОСАДЧИЙ

ТЕЛИЧКО Микола Григорович народився 20 лютого 1923 року на хуторі Олексіївщина Козелецького району Чернігівської області.

Уперше вірші надрукував 1938 року в Сталінграді. Учасник Другої світової війни. Писав російською мовою. Видав п'ять поетичних книжок: «Добра злива», «Дерево в бору», «Віще світло», «Карби часу», «Сіль на касках».

Підготував до видання збірку віршів «Стежина додому» (українською мовою). Живе у Бресті, член «Просвіти» Берестейщини. Пропонуємо увазі читачів добірку віршів з нової книги Миколи Теличка.

ПІСНЯ

В надвечір'я літні чи зимові
на Поліссі є вино чи ні,
заспівають на родинній мові
у душі злеліяні пісні.

Не усі, неначе яничари,
тут згубили мову прабабків,
де вона закоханих у пари
піснею єднала п'ять віків.

Мові іншій вивчилися, здається,
щоб долонь не вкрили мозолі.
Вечорами ж чути: зостається
українська пісня на селі.

УКРАЇНЦІ

Від хатини, від криниці,
від ставка, від гаю
вас повезли залізниці
в далеч до Тургаю.

Вас завезли на чужину,
де в сумну годину,
наче вітер горобину,
лихо гне людину.

Та йому, хоч з лютим змістом,
вас не одоліти,
бо своїм селянським хистом
зволіли ви жити.

Мов лебідка біла, вийшла
хата в ранок сині.
Білим цвітом вабить вишня,
як на Україні.

А над хатою лунає
та, що не забути,
пісня з Буга, чи Дунаю,
чи з Дніпра-Славуті.

Хто ви є, земля у скриньці
нагадать повинна.
Всюди з вами, українці,
рідна Україна.

Партії, союзи, комітети...
Кожен керівник, немов Прудон.
Та побачиш тільки їх портрети,
а самих приймає закордон.

Простим людям що тоді робити?
Їх яке чекає майбуття?
Всі керівники свої орбіти
зносять вище людського життя.

А які самотні наші села!
Тільки праця, тільки довгий сум.
І, звичайно, дума невесела,
не єдина із болючих дум.

Боспорські написи з Північного Причорномор'я — не оціненний матеріал з історії, культури, міфології, звичаїв та уявлень насельників Давньої України. У Боспорську державу, що існувала на Півдні України ціле тисячоліття, починаючи з VI ст. до н. е., входили й індійські племена, згадувані в цих написах. Є тут і особові імена, що часто-густо знаходять індійські відповідники, — про деякі з них уже писалося (*Камасарія, Тіргатао, Перісад*). Ці імена позначені високим соціальним статусом, бо належать царям і царицям, а іноді й божествам, як, скажімо, *Тіргатао* — грецької передачі індійського теоніма *Дургадєві* (*Дурга-богиня*).

Ще одним ім'ям, яке знаходить індійський аналог, схоже, є жіноче ім'я *Хемата*, згадуване в боспорських написах I—II ст. Воно міститься в написі на вапняковій стелі, знайдений 1877 року в Керчі. Сама стела тепер у Москві, в Історичному музеї, а напис на ній такий:

«Хемато, дружино Евхаріона, прощай» (КБН, 375—376, № 643).

Ще раз ім'я *Хемата* фіксується на біломармуровій стелі, яка певний час зберігалася в Керченському музеї, звідки 1856 року, за Кримської війни, була вивезена англійцями (зараз у Британському музеї). Напис, зокрема, мовить:

«Ми, Хрестус, син Коссуса, сина Менандра, й дружина моя Хемата — жриця, присвятили богині Ма й Діви вихованицю нашу Фаллусу за умови перебування її (побіля нас); по завершенню життя нашого бути їй вільною під захистом Зевса, Геї та Геліоса...» (КБН, 82—84, №74).

З іменем *Хемата* споріднені чоловічі імена *Хематін* і *Хематіон*, поза сумнівом, похідні від *Хемата*, яке могло бути іменем і якогось жіночого божества, от хоча б Діви, тожної індійській Деві. Обидва чоловічі імена теж належать до I—II ст. Ім'я *Хематін* міститься на вапняковій стелі, знайдений 1903 року в Керчі (тепер у місцевому музеї). Напис такого змісту:

«Фарнаку, сину Хематіна, і сину Афранію, прощайте» (КБН, 374, № 640).

Другий напис значно довший:

«Фарнаку, сину Фарнака, прощай. Поглянь, подорожній, на пам'ятник Фарнака, якого здолав тяжкий Аїд, спіймавши в свої сіті нещасного юнака, за фахом учителя гімнастики, віком молодого, що пішов своєю доблестю з рідної Синопи на захід. Урну його приховує боспорська земля, і на очах у всіх оплакує його гімнасії німими сльозами. Хематіон, прийомний батько його, перевершив у любові свій кривого батька і поставив на могилі кам'яний надгробок» (КБН, 125—127, № 129).

Ця віршована епітафія на стелі з білого мармуру, знайдена біля Керчі 1860 року, певний час зберігалася в Царському кургані, звідки 1892 року була забрана до Ермітажу.

Тож усі чотири написи з жіночим іменем *Хемата* й похідними від нього чоловічими іменами *Хематін* і *Хематіон* знайдені в Керчі, колишньому Пантикапеї, столиці Боспорського царства. Привертає увагу, що обидва чоловічі імена пов'язані з іменем *Фарнак*, не грецьким, а іранським. Щоправда, в одному випадку Фарнак — син Хематіна, а в другому — прийомний син Хематіона. Такий зв'язок носіїв імен *Хематін* і *Хематіон* з носіями імені *Фарнак* навряд чи випадковий і свідчить, що й імена *Хемата*, *Хематін* і *Хематіон*, попри грецькі закінчення, не грецькі, а іранські чи індійські.

За це промовляє те, що Хемата напису № 74 — жриця і, очевидно, богині Діви, яка і походженням імені, і функціями тотожна індійській Деві. Що недовозначно засвідчує і напис — саме Діви присвятила свою вихованицю жрицю Хемата. А Діва мала своїх власних жриць, зокрема і в Криму, як те видно з міфу про юну Іфігенію, яку під час Троянської війни богиня перенесла до Тавриди (Криму), де та стала жрицею в таврському храмі Діви-Артеміді.

Ім'я *Хемата* належить до того самого ряду жіночих імен, що й *Арета*, *Геката*, *Мелета*, *Пармата*, *Харіта* в боспорських написах. Всі вони мають елемент *та*, очевидно, суфікс, який творить прикметники від іменників або абстрактні іменники. Подібний суфікс мають індійські, іранські й слов'янські мови (пор. слов'янські чоловічі імена *Вишата*, *Гордята*, *Кията*, *Путята*, *Поята* — жіноче). Тож якщо в *Хемата* відкинути *та*, то лишисться *Хема*, яке й стало основою для жіночого імені *Хемата*, а вже від нього — чоловічих імен *Хематін* та *Хематіон*. І можна припустити, що слово *хема* причетне до Діви-Артеміді, тотожної індійській Деві, ім'я якої означає «Богиня».

У санскриті *хема* — «золото» (СРС, 781). Це слово винятково активне у творенні імен, назв, термінів і позначене високим соціальним статусом. Воно входить в імена й епітети богів, божественних мудреців, царів і міфологічних персонажів, творить важливі соціальні поняття і терміни. Ці властивості слова, звичайно ж, були властиві й індоарійським племенам на теренах України.

Що особливо важливо, то це компонент *Хема* в іменах і епітетах богів, зокрема Шіви, Вішну, Агні, Сур'ї тощо. *Хемакара* («Золотороб») — епітет Шіви; *Хеманга* («Золототілий»), *Хемашанкха* («Золотомушляний») — епітети Вішну; *Хемаджвала* («Золотополумний») — епітет Агні-Вогню; *Хемамалін* («Золотовіковий») — епітет Сур'ї-Сонця; *Хемаварна* («Золотобарвний») — епітет Гаруди, іздового птаха Вішну; *Хеман* («Золото») — планета Меркурій тощо.

Ім'я *Хема* в індійській міфології мала дружина зодного асурів на ім'я Мая, котрий спорудив Тріпуру, «Тримісто», оточене золотим, срібним і залізним валами — його згодом за несправедне життя городян-асурів спопелив вогненною стрілою Шіва-Рудра. Цікаве те, що назва *Тріпура* походженням і значенням тотожна назві *Трипілля* і що матір'ю асурів була *Дану* — «Ріка», «Потік», пов'язана з первозданими водами й тотожна нашій Дані.

Хема й сьогодні популярне жіноче ім'я: його, наприклад, має Хема Девре — письменниця і дружина першого посла Індії в незалежній Україні — Судгіра Девре. До речі, саме ім'я *Судгір*. «Премудрий», містить компонент *дгір* — «мудрий», споріднений з іменем київського князя — *Дір*. Слово *дгір* і нині побутує в індійців як ім'я і прізвище (напр., *Дгір* Маль — внук шостого сікхського гуру Хар Гобінда (1595—1644); Сантокх Сінх *Дгір* — сучасний пенджабський письменник) чи входить компонентом у двоосновні чоловічі імена (*Судгір*, *Рандгір* тощо). Є і чоловіче ім'я *Хема*.

Батьком Деві індійська міфологія вважає Хеманту, владика Гімалаїв. Сама Деві має ім'я *Хаймаваті*, «Золотовиця». Таке ж ім'я мала й дружина знаменитого мудреця Вішвамітри, постійного суперника іншого ушлявленого мудреця — Васішхи, нащадки якого носили пасмо волосся на виголеній голові, тобто «осе-

ледець». Показово, що ім'я *Вішвамітра*, щоправда, в іранській формі *Аспаміфар/Аспамітар*, і собі засвідчене в боспорських написах IV—III ст. до н. е. (КБН, № 211 та № 242).

Ім'я *Хемачандра* має відомий індійський лексикограф (1088—1172), автор словників синонімів та омонімів, а також пракритського словника; *Хемаварман* — цар племені дашарнів, історична постать; *Хемадрі* — напівлегендарна постать, письменник XIII ст. Ім'я *Хемапрабха* мають царі, цариці й царівни в «Океані сказань» кашмірського поета Сомадеви (XI ст.).

Назву *Хемакута*, «Золотовершинна» або «Золотоверха», має гора Кайласа в Гімалаях, обитель Шіви та його дружини. Назви *Хемадрі*, *Хемані*, *Хемагарбга* (*гарбга* — споріднене з укр. *горб*, *пагорб*), *Хемаларвата*, *Хемагірі* (*гірі* — укр. *гора*), досл. «Золота Гора», має важлива для уявлень стародавніх індійців гора Меру, інакше — Сумеру. Вважається, що вона стоїть у центрі всесвіту, а довкола неї обертаються всі планети. Сама ж Меру складається із золота й коштовного каміння; словом *меру* означається також центральний коштовний камінь у прикрасах-намистах. Одним із епітетів Шіви, чоловіка Деві, і є *Мерудгаман* або *Сумерудгаман*.

Не лишилися остеронь і рослини, здебільшого священні для індійців. *Хемапушпа*, *хемалушпака*, «золота квітка» — дерево чампака з жовтими запашними квітами; *хемакша*, «золоте око» — дикоростуча чампака; *хемадугдака*, «золотодійна» (від *дойтіся*) — священна смоква, дерево Будди; *хемагаура* — дерево ашока, відоме красою своїх оранжево-червонястих квітів і майже цілорічним квітуванням; *хемаютхіка* — золотистий ясмин тощо.

Слід зазначити, що чимало й українських назв рослин подібного типу, особливо лікарсь-

ких: *золоте дерево* — обліпіха; *золотий корінь* — олівник; *золототисячник* — астрагал, інакше — божі ручки; *золотень*, *золотоцвіт*, *золотопера*, *золотобородник*; *золотоцвіт* — хризантема...

Входить *хема* й у назви коштовних каменів і прикрас: *хемавала* або *хемалала* — перлина; *хемакадала* — корал; *хемангада* — золотий браслет; *хемасутрака* — різновид намиста; *хемаратна* — прикраса з золота й коштовного каміння. Є українська жіноча прикраса — *злото*.

І, звичайно ж, *хема* творить слова на означення золотих справ майстра — *хемакара*, *хемакарак*, *хемала*, досл. «золотороб».

Таким чином, *хема* у санскриті високостатусне слово, як і в українській мові *золото*, *золотий*, що видно хоча б і з народних казок: *дуб золотокорий*, *кінь золотогривий*, *птаха золотокрилий* або *золотоперий*, *воли золоторогі*, *парча золототкана*, *ридван золотоківаний*, *перстеник золотий*, *келих золотий*, *золотоверха скринька* тощо. Київські *Золоті Ворота* теж із цього ряду.

Наявність індійського жіночого імені *Хема* — «Золото» спонукає уважніше придивитися до українського жіночого імені *Хима*. Його можна було б сприйняти за скорочену форму якогось християнського жіночого імені, скажімо, *Єфимія*, якби таку ж назву не мали в Україні річки й населені пункти. На Чернігівщині є річка *Хима*, притока Остра. У Ніжинському районі Чернігівської області біля села Зоньки є річка *Химівка*, притока В'юниці (СГУ, 589). Назва села *Зоньки* може споріднюватися зі словом хінді *сона* — «золото» (ХРС II, 745). Тож, можливо, первісно назва села мала форму *Соньки* і є семантичним двійником гідроніма *Химівка*. Прізвище нинішнього посла Індії в Україні Відьябгушан *Соні* — теж сходить до *сона* — «золото».

У тій же Чернігівській області, в басейні Дніпра, є річка *Золотинка*, ліва притока Десни, вона ж — *Золотиця* (СГУ, 216). Чернігівщина взагалі має низку прикметних, як на нас, фактів. Матір'ю Деві, дружини Рудри-Шіви, була небесна апсара (русалка) Мена. А на Чернігівщині є річка й місто *Мена*; річка з такою ж назвою є і в Індії. У цьому ж ареалі чимало річкових назв *Дівця*, *Салтикова* й *Володькова Дівця*, *Дівич-ріка*, *Дівичка*, *Дівичин* тощо, що, поза сумнівом, відбиває давнє поклоніння наших предків Великій Богині — Діві-Деві. Чернігівщина насичена індоарійськими реаліями, найсуттєвіша з яких — етнонім *сівери*, що має свого індійського двійника — *сувері*.

Слід відзначити, що в Україні рясно «золотих» назв, особливо в басейні Сіверського Дінця (річки *Золота*, *Золочівка*, *Золота Струя*, яри *Золотарів*, *Золотий* тощо). Багато подібних назв і в басейні Дністра (СГУ, 216). У басейні Сіверського Дінця маємо назву *Химчина* на означення болота, при тому що саме щодо боліт нерідко уживане означення *золотий*, як і в водозаборі Сіверського Дінця. Сюди ж лягає і назва *Золотоноша* для ріки й міста в Черкаській області, з якого походить відомий індолог, академік О. Баранников (1890 — 1952), оголошений 1990 року в священному місті Чітракута індійським святим. За титанічну працю над перекладом велетенської «Рама-чаріта-манаси» («Священне озеро подвигів Рами»), інакше — «Рамаяні» Тулсідаса, який побачив світ російською мовою 1948 року.

На означення золота санскрит має два десятки синонімів: *канак*, *канчана*, *рукма*, *суварна*, *хіранья* тощо (ESD, 186). Із них найактивніші в творенні імен, назв і термінів *хіранья* (*Хіраньягарбга*, *Хіраньяретас*, *Хіраньяпані*, *Хіраньякашіпу* та ін.), *канчана* (*Канчанагірі*, *Канчанарабга*, *Канчанашекхара*, *Канчанамала* тощо), *рукма* (*Рукма*, *Рукмін*, *Рукміні*, *Рукмакеша* — «Золотокосий»). *Рукміні*, досл. «Наділена золотом», «Золота», як відомо, дружина Крішні й донька царя Бгішмаки (ім'я тотожне українському прізвищу *Бушмака*). *Рукміні* відповідає латиському прізвищу *Рукмане*. Другим іменем Бгішмаки є *Рукма*, тобто «Золото», а брата Рукміні звали *Рукмі* — «Золотий», «Наділений золотом». Що ж до санскр. *канак*а — «золото», то в Криму, між Алуштою і Судакком, є ручай *Канак* (СГУ, 238). Це при тому що Крим багатий на індоарійські релікти й назви, серед них і ті, в основі яких лежать значення «золото», «золотий», незрідка в тюркській трансформації. Як це сталося і з давніми «дівиними» назвами, що в Криму поприбирали пізніших тюркських форм *Киз-Таш*, *Киз-Аул*, *Киз-Кермен*, *Киз-Куле*.

КБН — Корпус боспорских надписей. — М.—Л., 1965.

СГУ — Словник гідронімів України. — К., 1979.

СРС — Санскритско-русский словарь. — М., 1978.

ХРС — Хинди-русский словарь: в 2-х томах. — М., 1972.

ESD — English-Sanskrit Dictionary. Delhi-Varanasi-Patna, 1991.

Степан НАЛИВАЙКО

О м'я чернігівського полковника, наприкінці життя наказного гетьмана України Павла Леонтьовича Полуботка широко відоме в нашій країні та за її межами ще й тому, що з ним пов'язана легенда про грандіозний козацький скарб, який нібито зберігається в Лондоні, в Англійському банку.

На початку цього року українська пошта випустила чергову марку із серії «Гетьмани України»: портрет гетьмана на тлі порту Санкт-Петербурга, де так трагічно, в застінках Петропавлівської фортеці згас Павло Полуботок.

Але ще раніше, в 1920 році, Міністерство зв'язку Української Народної Республіки вже випускало поштову марку, присвячену Павлу Полуботку. На ній він зображений у казематі Петропавлівської фортеці, з тяжкими кайданами на руках та ногах, з печальною думою на чолі. Марка, в числі інших чудових мініатюр цієї серії, зайняла достойне місце в альбомах колекціонерів та в усіх світових каталогах поштових марок, однак у реальний поштовий обіг, через поразку УНР у війні з Радянською Росією, не надійшла.

Щоб зрозуміти походження легенди про скарб (а може, і не легенди), слід згадати політичну ситуацію в Україні після смерті І. Скоропадського, якого обрали гетьманом після І. Мазепи.

Російський цар Петро І здійснював планомірні кроки до ліквідації автономії України. Він не дозволив провести вибори нового гетьмана, порушуючи, до речі, Переяславські статті. Тож коли П. Полуботок, підтриманий козаками і старшиною, прибув до Санкт-Петербурга на переговори про вибори, його, разом з усіма супроводжувачами особами, ув'язнили в Петропавлівській фортеці. Гетьман, не перенісши тяжких умов ув'язнення, невдовзі помер, а через кілька тижнів після цього не стало й Петра.

В «Історії Русів», найвидатнішому творі української національно-політичної думки кінця XVIII століття, розповідається про останню зустріч Петра І з Павлом Полуботком у Петропавлівській фортеці та звернення останнього до царя, уривки з якого наводимо: «Ти, о Государю, ставлячи себе понад закони, мордуєш нас єдиною владою своєю і кидаєш у вічне ув'язнення, загорнувши до скарбниці власне майно наше... Я знаю, що на нас чекають кайдани і понури в'язниці, де виморять нас голодом і утисками за звичаєм московським, але, поки ще живу, кажу Тобі правду, о Государю, що прийдеється складати Тобі звіт неодмінно перед Царем усіх Царів, Всемогутнім Богом, за погибель нашу і всього народу» (Історія Русів. — К., 1991. — С. 287—288).

Одночасно в Україні відбулися масові арешти козацької старшини, а її майно конфісковано. Замість козацьких полковників на їх місце було призначено російських офіцерів. Так, чернігівським полковником став Михайло Богданов, стародубським — Леонтій Кокошкін, ніжинським — Петро Толстой.

Але, дивна річ, у військовій скарбниці Гетьманату, в маєтках П. Полуботка та старшини особливих цінностей не знайшли. Вони зникли. Кажуть, що те золото було переправлене через Архангельськ в Англію і покладене на секретний рахунок в Англійському банку аж до часу здобуття Україною незалежності. Отже, якщо вірити цій легенді, на кожного громадянина сучасної України припадає по кілька кілограмів золота. Непогано, правда ж?

Кажуть, що це легенда. Та в 1908 році в м. Стародубі Чернігівської губернії професор Санкт-Петербурзької консерваторії О. Рубець зібрав потомків П. Полуботка. Прибуло їх аж

549 осіб, щоб обговорити питання пошуків згаданого скарбу.

У 20-х роках уже радянські дипломати здійснили ряд кроків, спрямованих на пошуки цього скарбу в Австрії та інших європейських країнах. Безрезультатно. Однак інтерес до «золота Полуботка» не пропав ні в часи М. Хрущова, ні тепер, після здобуття Україною незалежності. Отже, щось притягує людей до пошуків, очевидно, що це не просто красива легенда про скарб, а щось більше. То що ж?

А ось зовсім свіжа історія, пов'язана зі знахідкою скарбу. Минулого року в селі Понори, Талалаївського району, подружня пара, працюючи на присадибній ділянці, цілком випадково наткнулась на великий грошовий скарб — близько центнера мідних 5-копійкових майже новеньких монет, карбованих за правління Катерини II, тобто в час ліквідації Гетьманату. Беручи до уваги стан монет, їх кількість та роки карбування, можна припустити, що

кий археолог Іван Саріаніді. Рік закінчувався, закінчувались і кошти, відведені на експедицію, як, втім, і контракт на спільну роботу археологів.

І тут — сталося! Несподівано, а може, і сподівано, бо надія завжди супроводжує такі пошуки, прийшла колосальна знахідка — чотири царські поховання, зроблені, очевидно, таємно, подалі від міста. В тих похованнях було знайдено десь 20 тисяч золотих та з дорожничних каменів прикрас і речей, які вказували на те, що це були поховання жінок дуже високого рангу. Зафіксувати все це багатство на фотоплівці не було чим і кому. А це дуже важливо, бо знахідки — то власність Афганістану і шлях їхній слався до столиці, в Кабульський національний музей. Там вони, незважаючи на всі воєнні лихотвита, зберігаються і тепер. А що ж повезти в Москву для звітів та для своєї наукової роботи? Звичайно ж, тільки фотографії. Тому пошуки спеціалістів фотосправи і привели до

еллінської і місцевої, бактрійської.

Якщо згадати, що Александр для укріплення своєї влади і впливу широко практикував масові одруження своїх вояків з дівчатами із знатних сімей підкорених земель, тоді стане зрозумілим цей стійкий вплив культури античної Греції в таких віддалених країнах як Середня Азія чи той же Афганістан, тобто там, де пройшли знамениті фаланги Александра. Здається, що подібна традиція масових шлюбів жива і тепер. Хіба не про це свідчать десятки і сотні тисяч одночасних одружень, які демонструють нам із США чи Кореї наші телеекрани?

Жіночі прикраси з цього скарбу настільки витончені й чудові, що навіть найвибагливіша сучасна модниця з величезним задоволенням носила б такий перстень і тепер. А пролежали ж вони в землі понад дві тисячі років.

Хотілось би згадати і знамениту Чорну Могили в Чернігові,

яку. Недалеко від згаданого вище села Понори, на противагу боті заплави річки Ромен, ще років 25 — 30 тому стояли залишки старовинного городища у вигляді валу, який окреслював правильне коло. То були залишки валу і стін на ньому, всередині якого містилося поселення. Можливо, що то було село людей знаменитої трипільської культури (II — IV тисячоліття до нашої ери), вперше відкритої і описаної століття тому І. Хвойком, який вважав трипільську культуру нашою органічною спадщиною. Тепер того городища не існує. Голова місцевого колгоспу наказав розрівняти вали бульдозерами, бо вони, бачте, заважали обробітку поля.

Про важливість цієї втрати, спричиненої дрімучою неграмотністю і звичайним свавіллям, згадаєш щоразу, коли подумаєш, що зовсім поряд, усього в кількох кілометрах по тому ж правому боці річки Ромен, розташовані інші поселення і городища, а також у селі Липове Талалаївського району один з найбільших, а може, й найбільший, курганний могильник усієї Східної Європи, чимось подібний до того, що на Болдиних горах у Чернігові. А якщо це так, то, можливо, і знищене городище мало якийсь стосунок до цього грандіозного некрополя.

Якось, у пам'ятному для багатьох директорів шкіл будинку по теперішній вулиці П. Сагайдачного на Подолі, де Міністерство освіти України систематично проводило курси підвищення кваліфікації і де можна було послікуватися з багатьма відомими в Україні педагогами і науковцями, письменниками і діячами культури, Борис Олександрович Кіппа, директор середньої школи з села Крутьки, що на Черкащині, розповідав про голову колгоспу, який перетворив частину Змієвого валу у кар'єр для добування ґрунту для підсипки дороги.

Всі знають про Велику Китайську стіну. А от в Україні далеко не кожний її громадянин чув про Змієві вали, як народ охрестив ці грандіозні оборонні споруди на південь від Києва уздовж правого та лівого бережних притоків Дніпра, що простягаються на сотні кілометрів. Існує припущення про спорудження цих валів у X — XI століттях за князювання Володимира Великого та його наступників.

Є щось таємниче в цій народній назві — Змієві вали. Десь у нашій давній історії були зустрічі з якимись зміями, чи то реальними, чи символічними. Згадаймо хоча б народні казки про Кирила Кожум'яку та інші, які своїми коренями сягають того героїчного періоду нашої історії. Очевидно, не випадково й те, що молодий російський поет М. Гумільов на початку XX століття, перебувши до Києва і зустрівши тут своє велике кохання, написав тоді у стані великого душевного піднесення рядки, де не обійшовся без згадки про Змія:

*Из города Киева,
Из города Змиева
Привез красавицу-жену...*

Тією красунею була Анна Горенко, більш відома широкому загалові як російська поетеса Анна Ахматова. Цю талановиту дочку України наша пошта в 1999 році вшанувала пам'ятним маркованим конвертом.

Шкода, але випадків знищення пам'яток історії, і не тільки на Чернігівщині й Черкащині, ще дуже багато. Тож будемо робити все, щоб вони більше ніколи не повторювалися, бо то — наша історія, наші корені, наша слава.

**В. КИРИЧОК,
член АсФУ,
краснавець**

СКАРБИ, СКАРБИ...

вони належали не приватній особі, а якійсь громаді (церкві, магістрату, сотенному уряду). Як це не печально, але скарб був розграбований при активній «допомозі» у участі працівників Прилуцького краєзнавчого музею, про що так колоритно розповіла одна столична газета, проілюструвавши свій репортаж чудовими фотографіями. На жаль, місцева влада, яка повинна стежити за виконанням закону про подібні знахідки, скарбу не помітила або, точніше, «умила руки».

Якось, теж минулого року, в газетах промайнуло повідомлення про ще один скарб на нашій славній Чернігівщині — знахідку в районі обласного центру близько двох десятків чернігівських чи київських гривень (вага такої гривні становить близько 160 грамів срібла). Як-що пригадати, що досі в усій Україні великий було знайдено всього 367 таких гривень, то стане зрозуміло, яку цінність для історичної науки становить ця знахідка.

Усі гривні до завершення їх дослідження передані на тимчасове зберігання в Чернігівське відділення Національного банку України. Отож є впевненість, що цей скарб не буде втрачений для нашої Батьківщини.

Живе в Чернігові інженер-нафтовик Анатолій Кіндратович Чорноиван. Здавалось би, що пошуки чорного золота і рукотворних скарбів — речі дуже різні. Та життя інколи підносить такі сюрпризи, що й найкращий фантаст такого не вигадася.

Було це в Афганістані, в останній мирний рік. Потім скинуть короля Мохамеда Захір Шаха і почнеться та воєнна завірюха, що триває без перерви ось уже понад два десятиліття. А тоді Анатолій Кіндратович у складі радянської експедиції шукав, і дуже успішно, на півночі країни поклади нафти і газу, займаючись у вільний час фотографією.

Того ж таки року, в тому ж таки районі поблизу міста Шибеган працювала радянсько-афганська археологічна експедиція, яку очолював московсь-

наших розвідників надр, того ж таки Анатолія Кіндратовича та його колеги, які й увіковічили всі ті скарби на кольоровій плівці, виконавши за короткий час колосальний обсяг роботи.

Якось Наполеон сказав слова, що згодом стали крилатими: «Чого варта зроблена послуга? Звичайно, нічого». Так і тут, поки знімки були потрібні — обіцянки були грандіозними, а гонорар заплатають, і знімки підуть у друку за підписами авторів. Та ось з'явилися публікації в наукових і науково-популярних журналах, книгах, з численними фотографіями, а про їх авторів ні мур-мур. Наче всі знімки зробив сам Іван Саріаніді. Кажуть, що такі дії називають плагіатом...

Однак, істини заради, слід сказати, що в одній з публікацій археолог побіжно згадав і фотоматеріали, які допомагали йому тоді.

Ті скарби описати просто неможливо. Їх треба було бачити хоча б на діапозитивах або якісних світлинах. У той час, пригадую, в журналі «Вокруг света» була опублікована розлога стаття І. Саріаніді про цей скарб, ілюстрована фотографіями наших геологорозвідників.

Одного разу, в середніх класах школи, я вів урок про завоювання Александра Македонського та наступні історичні події, ілюструючи розповідь діапозитивами, люб'язно наданими Анатолієм Кіндратовичем, бо ж скарб належав саме до тієї далекої епохи. Урок скінчився, почався наступний, підійшов і останній. І як же я був здивований, коли, виходячи з останнього уроку, зустрів великий гурт старшокласників, переважно дівчат, які прийшли із проханням показати і їм ті знімки. Довелося залишитись у школі ще на пару годин, щоб задовольнити інтерес учнів. А було там справді на що подивитись, наприклад, чудові золоті персні з вирізьбленими на дорожочинних каменях зображеннями дельфінів або богині Афін. І це на півночі Афганістану, майже за 2000 км від моря! Ці прикраси були синтезом взаємодії двох культур —

поховання, як багато хто вважає, засновника Чернігова князя Чорного. Досліджував Чорну Могили уродженець Новгород-Сіверського, професор Дмитро Якович Самоквасов (1843—1911).

Знайдене було залишки великого поховального кострища, зброю, знаряддя праці, візантійські золоті монети, які дали можливість датувати це поховання IX століттям. Чорна Могила, очевидно, — єдине відоме поховання сучасника великого київського князя Святослава Ігоревича. Більшість знахідок з поховання нині зберігаються в Московському історичному музеї, а ті експонати, які Д. Самоквасов передав до музею Київського університету та деяких приватних колекцій, втрачено.

Минулого року пошта України випустила серію марок «Золото скіфів», пречудових мініатюр, що розповідають про скарби «високих могил». На жаль, тільки невелика частина тих скарбів зберігається в музеях України і доступна для огляду її громадянам, а інші, як і скарби Чорної Могили, є гордістю багатьох музеїв Санкт-Петербурга та Москви.

І тут ми підходимо до дуже делікатного і болючого питання про реституції (повернення) культурних цінностей, що повинно стати, очевидно, предметом окремого дослідження, написаного людиною, близькою до цієї проблеми. Думається, що для читачів «Слова Просвіти» це було б і цікаво, і корисно.

Скарби, скарби... Вимовляєш чи читаєш ці слова, і в голові мимоволі спливають образи скарбів єгипетських пірамід, золото ацтеків і багатство скіфських курганів, хоча, з погляду історичної науки, не тільки ці коштовності є скарбами. Адже скарбом, справжнім багатством, а не просто блискучою річчю є знання про життя наших предків, тобто відповідь на питання, хто ми і чі ми діти. Тому, в широкому значенні слова, скарбом є будь-який предмет матеріальної культури минулого, який зберегла і донесла до нас матінка-земля.

На жаль, не всі це розумі-

Портрет С. Васильківського пензля
М. Уварова. 1917 рік. Олія на полотні

кий здобував медаль за медаллю. А скромний, сором'язливий Левченко залишався непоміченим, хоч малюнки його часом були бездоганними. Щоправда, 1873 року поталанило і йому: він одержав медаль, яка згодом допомогла йому вступити до Академії мистецтв.

ДО ДІДА НА ХУТІР

— Я купець, — не без гордоців говорив про себе батько Петра Левченка, хоч мав тільки маленьку канатну крамничку. Важкою працею вибивався у підприємці. Нарешті побудував собі на околиці міста будиночок. Не простий — з колонами, хоч і дерев'яними. Пишався ними, наче мармуровими. Може, саме через ці колони художник Левченко усе життя не терпів показної «красивості».

В юнацтві у Петра був свій кінь. Влітку найкраща розвага — верхи за місто, на хутірець до діда. Як улюблених супутників брав із собою книжки Жюль Верна, Майн Ріда, Фенімора Купера. На хуторі допомагав дідові косити, рубати дрова, поратися по господарству. Ходив босоніж, купався в холодній воді — гартувався.

Хутір стояв під горою, край байрака, над зеленою левадою. А далі плюскотіла річка, праворуч на горі ледь виднілися будівлі Харкова. Ліворуч старе село. Скільки подібних сіл, хутірців, левад, вітряків поба-

П. Левченко (1856—1917). Автопортрет.
Олія на картоні

ДВОЄ ХАРКІВ'ЯН

Кажуть, що найчастіше друзями стають люди різні за вдачею. Такими були Петро Олексійович Левченко і Сергій Іванович Васильківський.

Вранішніми харківськими вулицями поспішали до гімназії двоє хлопчаків — Петро і Сергій. Щодня по дорозі зустрічалися. Обидва змалку захоплювалися малюванням, отож було їм про що поговорити. Сергій — запальний, розповідав пристрасно, розмахуючи руками, щось доводив, сперечався. Петро, навпаки, більше мовчки слухав. Боявся образити товариша різким словом. М'який, лагідний, таким Левченко залишився на все життя. Сам сором'язливий, поблажливо ставився до Сергієвих витівок, щиро й весело сміявся, коли Сергій малював дотепні карикатури на вчителів гімназії.

Було в Петра, крім малювання, ще одне захоплення: хотів стати піаністом. Та зламав ліву руку, невдовзі вона почала всихати. Блискуче грав правицею, але для професіонала цього було замало. Музика жила в його серці. Тож дав їй життя у своїх картинах.

Любив самотність, може, тому в майбутньому в пейзажах Левченка людина — нечастий гість. Навіть вулицю гомінкого, велелюдного Парижа примудрився зобразити майже безлюдною. Найчастіше зустрічаємо на його полотнах поодинокого мандрівника, який бредє невідомо куди, в далечінь, як не раз брів і сам художник.

А Васильківський — втілення бурхливої енергії. Полюбливав веселий гурт. Там, де він, завжди лунав регіт, точилися гучні суперечки. Одного разу вчитель малювання вирішив під час літніх вакацій допомогти своїм учням трохи заробити. Поїхали на село малювати іконостас — «іконостасити». Сергій Васильківський помітив біля церкви чийось кобилу. Не роздумуючи, «заґрунтував» їй шкіру і так розмалював бідну конячину, що її господар, вийшовши на подвір'я, остовпів:

— Мара... І від воріт не відходить — перелякано шепотів він.

Раптом загриміло, небо розпанахала блискавка.

— Господи, та це ж нечиста сила, згинь, пропади!

На щастя, пішов дощ і змив з бідної тварини живописні фантазії невгамовного Васильківського...

Невгамовним він був у всьому. Умів привернути увагу до своїх робіт. Ще у студії, де гімназистами Сергій і Петро навчалися малювати, Васильківсь-

Паола УТЕВСЬКА, Дмитро ГОРБАЧОВ

У БАЙРАЦІ ХУТІР МРІЙНИЙ

чить Левченко у майбутньому, коли роками мандруватиме по Україні. І увічнить у своїх картинах принаду призабутих місцинок, старих млинів на одне коло, солодкий шепіт лотоків.

Чому стільки подорожував? Почалось усе з нещасливого одруження. Сам ніколи не ганявся за заробітками, за великим достатком. Дружина його не розуміла, постійно дорікала:

— Ти бездара. Твої друзі Васильківський і Самокиш живуть, як великі пани, не знають, куди гроші кидати. А ми?

От і тікав з дому, мандрував, шукаючи в тих мандрах розради.

Потім усе пішло шкереберть. Дружина так і не стала його другом, а коли Петрові Олексійовичу виповнилося сорок років, пішла від нього.

вав продати свою дружину якомусь кавказькому князю.

— Продати? — не повірив Левченко.

— Так, так. Але у співачки вистачило і гідності, й характеру, щоб захистити себе. Чоловік не дає згоди на розлучення...

Левченко не пропускав жодної вистави, у якій співала Ситова. Але познайомитися не наважувався. Одного разу дізнався про концерт за участю італійської артистки цирку та Ситової. Першою виступала італійка. Антракт чомусь затягувався.

— Що сталося? — спитав Левченко у капельдинера.

— Акомпаніатор досі не з'явився.

І тоді сором'язливий художник пішов за куліси і запропонував свої послуги. Так вони і познайомилися. Невдовзі Матильда стала дружиною Петра Олексійовича.

Левченки переїздили з міста до міста: чоловік Матильди уперто стояв на перешкоді. А в ті часи не всім було до вподоби, що вони «не вінчані». Тікаючи від пліток і лихослів'я, вони переїздили з Харкова до Києва, з Одеси до Змієва, а там до Путивля. Як згодом про це давнє місто залишилася картина Левченка «Вулиця в Путивлі». На ній бачимо самотню фігуру перехожого, який іде, наче у безвість, повз довгий сірий паркан, за яким височать стіни старого монастиря, місця, де вгамовуються і пристрасті, і радощі.

Паркан художник малює зеленувато-фіолетовими відтінками. Вони наче відблиски сутенюючого неба і пригаслої зелені дерев, а може, пригаслих почуттів, що ледь жевріють за монастирськими стінами.

29 червня — день народження Левченка. В один із цих днів Матильда подарувала чоловікові скриньку-етюдник з написом на срібній пластинці: «Петрарці в живопису на відзнаку щасливого для мене 29 червня. Лаура».

С. Васильківський. Опішня на Полтавщині. 1900-і рр. Олія на полотні

Вона часто називала його Петраркою. А веселун Васильківський, який не раз чув це звертання, і собі серйозно промовляв: «Петрарко Олексійовичу»...

Але все це було згодом, коли Левченку виповнилося 40 років. А до того були Петербург, Академія мистецтв, подорожі за кордон.

ДРУЗІ-ТОВАРИШІ

...Академія мистецтв у Петербурзі. Неподалік від неї, над самою Невою, застигли два сфінкси. Ще в минулому столітті їх привезли сюди з Єгипту. Тераси біля них — улюблене місце зустрічі молоді. У 80-х роках минулого століття приходили сюди й наші харків'яни Левченко та Васильківський.

Коли їхали до Петербурга, не обійшлося без «родинних ускладнень».

— Я все життя працював, щоб вивести своїх дітей у люди, — аж захлинався від гніву батько Левченка. А тепер мій первісток, якому мав передати підприємство, хоче податись у босяки. Художник! Це ж самі п'яниці. Нема тобі мого благословення, не буде і моєї допомоги...

Петро умовляв батька, благав, змарнів і зблід, але від свого наміру їхати до Петербурга і вступати до Академії мистецтв не відмовився.

У родині Сергія Васильківського, який на той час працював у конторі свого дядька, аж гуло:

— Прокляну! — волав батько.

— Що ти мені заяву про відставку подаєш, теж міністр. Геть з моїх очей, мерщій за роботу, не відпущу, — вторив йому дядько.

Якщо Петро тяжко переживав розлад з батьком, то Сергій не брав собі цього до серця. А дядькові сказав:

— От що, дядечку, ви мене розрахуйте, та якнайшвидше. Інакше я такого втручуну, що і мене з міста виженуть, і вас. Мені цього тільки й треба, а вам?

Врешті-решт обидва юнаки опинились у Петербурзі.

Майбутні уславлені пейзажисти вчилися у відомих живописців Михайла Клодта і Володимира Орловського. М. Клодт — передвижник. Часто малював село в дусі «громадянської скорботи». Село на його картинах — убоге, обдіране, де ледве животіють люди. Відповідно й барви переважно сірі, пригаслі. Вплив Клодта відчуваємо в картині С. Васильківського «Після дощу». Сіре небо відбивається у такій же сірій калюжі. Грузькою, болотистою дорогою бредуть селяни, наче залишені напризволяще.

В. Орловський — повна протилежність М. Клодту. Малював панорамні пейзажі з високим небом, з глибинною перспективою і вирізнявся надзвичайно сонячною палітрою, особливо зображуючи українські й кримські краєвиди. Його світлу заздрили сам великий І. Рєпін. Ефектні панорами Орловського звучатимуть у Васильківського, надаючи і його пейзажам ефектності.

Учні, особливо з України, схвилювано слухали розповіді Володимира Орловського про знайомство з самим Тарасом Григоровичем Шевченком. Великий Кобзар рекомендував колись Орловського до Академії мистецтв.

Сергій Васильківський закінчив Академію мистецтв, а Левченку не поталанило. Матеріальна скрута, хвороба змусили його залишити Академію. Він не вмів влаштовувати свої картини, як це робив ще студентом енергійний Сергій Васильківський. І частенько бідував. Не мав він великих заробітків, навіть коли став визнаним художником.

ПОШУКИ, ЗАХОПЛЕННЯ

У час, коли Сергій Васильківський і Петро Левченко навчалися в Академії, більшість художників-пейзажистів захоплювалися ефектними романтичними мотивами: море, буря, гірські урвища, яких багато хто з них ніколи й не бачив. Малювали й італійське небо, лянні ущелини Кавказу. Їм здавалося, що лише таким чином можна створити образ всесвіту, аж ніяк не менше.

Петро Левченко теж якийсь час дивився на світ крізь академічні окуляри. Побачивши валуни на Росі, він змалював їх, переконаний, що створює середньоевропейський краєвид. Так народжується картина «Валуни». Щоправда, це єдиний випадок, коли Левченко малював з чужого голосу.

Мине час, і, згадуючи свої колишні уподобання, художник не без іронії цитуватиме Пушкіна:

*Когда-то мне казались нужны
Пустыня, волн края жемчужны.*

*И моря шум, и груды скал,
И гордой девы идеал.
Иные нужны мне картины,
Люблю песчаный косогор,
Перед избушкой две рябины,
Калитка, сломанный забор...*

І Левченко, і Васильківський побували в Парижі. Щоправда, не водночас. С. Васильківський разом із художником-баталістом М. Самокишем поїхали за кордон одразу після закінчення Академії.

Париж... Наприкінці XIX — на початку XX століття він був центром мистецького життя усієї Європи. Може, не в усіх, хто приїздив сюди, вистачало грошей на щоденні обіди Але то дурниці! Натомість були Латинський квартал, Монмартр, численні майстерні художників. У них не тільки творили: гучноголосся, суперечки, зіткнення смаків, поглядів, уподобань.

У пейзажному живопису вирізнялися два напрями: імпресіонізм, представники якого вважали за найважливіше відтворення першого, іноді миттєвого, яскравого враження, миттєвого спалаху почуттів і фарб.

Не менш популярними були й картини барбізонців. Так називала себе колись група художників, до якої входили Дюпре, Руссо, Тройон на чолі з уславленим майстром «батьком Коро». Свого часу вони оселились у невеликому селі Барбізон і вважали, що тамтешніх краєвидів достатньо для відтворення образу їхньої рідної Франції. На полотнах барбізонців бачимо величавий схід сонця, спокійну вранішню тишу, високе небо, широкі простори, оповиті легким серпанком...

І хоч як це не дивно, непосидючий, сповнений іскрометних задумів, темпераментний Сергій Васильківський захопився творчістю таких барбізонців. Він їздив по їхніх слідах, малював Барбізон, терпляче копіював їхні твори.

ПАРИЖАНИН З ХЕРСОНЩИНИ

Про те, що Лувр — колишня резиденція французьких королів, ми згадуємо, мабуть, лише читаючи «Трьох мушкетерів». Уже друге століття в Луврі міститься один з найбільших музеїв світу. Потрапляючи до Парижа, не лише митці, а й багато хто по-

спішає оглянути зібрані тут шедеври. На кожному кроці в музеї можна побачити художників з невеликими мольбертами: вони копіюють твори своїх улюбленців.

Якось С. Васильківський і М. Самокиш ішли до Лувра копіювати: Васильківський, зрозуміло, — барбізонців, а Самокиш — баталістів. Звісно, як було заведено, розмовляли тут французькою мовою. Біля них зупинився незнайомець і сказав по-українському: «Нумо, хлопці, кидайте роботу, ходімо борщ їсти. Все одно видно, що хохли».

Це був Іван Похитонов, український художник з Херсонщини. Рєпін називав його мініатюри перлинами. Багато років прожив Похитонов у Парижі, дружив там з Тургенєвим. У столиці Франції знали і поважали відомого російського письменника. І коли Тургенєв на одній із виставок придбав одразу сімнадцять малюнків Похитонова, на художника з далекої невідомої Херсонщини звернули увагу.

Похитонов малював свої мініатюри на невеликих дощечках червоного дерева, часом працюючи над одним пейзажем роками. Малював тонюсінким пензликком, користуючись збільшувальною оптикою. Постаті людей, дерева, тварини на його пейзажах виглядали як коштовні емалі. Серед колекціонерів мініатюри Похитонова мали неймовірний успіх.

Художник не забував батьківщини і якось, гостюючи вдома, поїхав до Москви. Там він познайомився з Львом Толстим і створив мініатюрний портрет великого письменника.

Потоваришував Похитонов і з Васильківським. Вони разом їздили до Барбізона, на узбережжя Середземного моря, у мальовничі місця Бельгії.

Повернувшись до Харкова, Сергій Васильківський не поривав з Парижем. Паризький Салон запропонував йому виставлятися без проходження журі, що було для художників великою честю.

ТРЕМТЛИВІ ВОГНИКИ ДАЛЕКИХ ХУТІРЦІВ

А Левченко? Що робить він у цей час? Петро Олексійович шукає собі притулок в українській глухомані. Коли почалися його мандрі, він і сам не уявляв, що чекає на нього. Шукав розради, а знайшов своє покликання. Може, тому, що зазнав гіркоти й душевного болю, полюбив скромні куточки, де живуть тихі бідні люди, серед яких можна зігрітися теплом чистих сердець. Як у вірші:

*... можна зігрітися трошки,
Завію, дощ перебудути,
Не говорити нічого,
І не тікати нікуди...*

Художник не ідеалізує життя селян, перші його пейзажі — суцільний мінор. У країні, де нещодавно жили Шевченко і Достоевський, важко було зоставитись оптимістом.

Одне з кращих полотен Левченка, мальоване ще до подорожі за кордон, — картина «Глухомань».

Вечоріє. По мокрому снігу, повз скособочені мазанки чвалає конячина. Тужливо згасаючий обрій, безсилий боротися з темрявою, яка насувається на село. Хати стоять на крутосхилі, здається, вони от-от впадуть, і сніг, який вкриває стріхи, вкриє, засипле все, що тут є живого.

Подібний настрій і на інших картинах, зокрема «Вечір. Сльота». Колорит теж безнадійний, сумний. Блакить на білому тлі, чорні дерева, посірілі стіни хатинок...

Ці полотна типові для передвижників, до яких належав і Петро Левченко. Вони також передають і його тодішній душевний стан.

Спливає час і художник все частіше помічає не лише сірий колір скорботи. Йому відкривається краса пишної багатобарвної української природи, краса, серед якої живуть люди, всотуючи не тільки смуток, але й тиху радість буття. Сонце і смуток. Якийсь час художник був співцем сонячного смутку. Він не відмовився від постатей самотніх перехожих, він малював їх усе життя. Але на його полотнах все частіше бачимо ясні сонячні пейзажі.

Змінюються погляди Петра Олексійовича на життя, на мистецтво. Він починає шукати яскраві барви, нужденні сіренькі кольори поступаються сонячній палітрі. Перехід цей певною мірою полегшився, коли Левченко знайомиться з творами французьких імпресіоністів, з полотнами Ренуара, Сіслея, Моне, Пісарро.

Далі буде.

С. Васильківський (1854—1917) Богдан Хмельницький з альбому «3 української старовини 1900 р.»

Того літа мене покинула моя дружина, я продав останнього пристойного костюма і перейшов на останні запаси ще колоніальних, імперських сухарів. До того ж, мій несвідомий народ мене не обрав президентом.

Власне не дуже й хотілося, діло, самі знаєте, клопітне. Та все ж... усе ж... Хоча би якийсь пес гавкнув моє вельможне ім'я під час виборів.

До речі, про псів.
До них я ніколи особливої симпатії не мав, а надто тепер. Тут з дня в день нудиш світом — холодний, голодний, самотній. На роботі платять так, що і з голоду не вимреш, і ситий ніколи не будеш. Жінки-стерви, зачувши, що я працюю доцентом у науково-дослідному інституті, коплять носа і презирливо показують спину. Ну, звісно, їм бізнес-мена подавай, фірмача з вольво або мерседесом, а що візьмеш з нещасного кандидата філологічних наук? Натянеш яку-так одяганку під час морозів, вкинеш у рота свого сухаря і скавучиш, спостерігаючи за гладкими породистими псюками, які гріються під своєю густою, доглянутою шубою. А дівчата, заглядаючи отакого пещеного лінивого звірюгу, міняються на мордочці і починають цвенькати: «Ах, песик... ах, чудо... Дай лапку». Моя лапа, чи то пак, рука, їм, бачте, не до шмиги.

Отож і кажу: ненавиджу псів — усіх на світі, а надто тих, котрі ходять у намордниках за своїми господарями на мотузочку. Такі вичесані, чванькуваті, відгодовані на своїх «чаппі» та «альпо». Тьху!

Собацюрки, очевидно, нюхом вчувають моє ставлення до себе. Їм від мене, по секрету скажу, таки іноді перепадає. То гнилої ковбаси підкину, то банку з фарбою виллю з балкона на їхні пещені спину. Коли виходжу у двір, всі оті шавки — колі, сенбернари, фокстер'єри, пуделі дружно збиваються у зграю і накидаються на мене. Мені то що? Я завжди напихваті тримаю замашного кийка і з насолодою луццю їх по спинах — господарі кидаються прямо у цей звірячий чорторий, відтягають своїх пестунчиків, лютують, але до мене які претензії? Їхні безцінні песики самі ж першими заводяться. Про мою ж підпільну війну з собацюрками ніхто й не здогадується, не такий я дурний, аби демонструвати їм свої пастки.

Але в нашому місті, видно, отой псячий народ якийсь перегавкується на своїй собачій мові, бо, зогледівши мене, одразу починають клацати зубами і норовлять вчепитися за штанину.

Мій колега по нещастю, Славко, з яким я працюю у своєму інституті над проблемами онтологічної культури, а, точніше, регулярно влаштовує набіги на бакалійні відділи гастрономів, одного разу, спостерігаючи за моєю собачою війною, радісно задзявкотів і кинувся мені на шию:

— Чоловіче, та тобі ціни немає. Ти чисте золото.

Думаю: пора домів, бо якщо його так розвезло після півпляшки, то що буде, коли ми ту пляшку прикінчимо?

Я хапаюся за портфель, а він мене не відпускає, вчепився за рукава моєї куртки, який, до речі, уже років п'ятнадцять, очі затуманені, обличчя розчервоніле. Тобто приїхав.

Кажу йому:

— Тихіше, дурню, оно міліціонери на порозі, спостерігають за нами.

Намагаюся видертися, а він тисне мене до серця і навіжено регоче. Та ще й галасує на всю забігайлівку:

— Андрійку, та ти ж потенційний мільйонер, ціни тобі немає. Тепер ми з тобою заживемо!

— Заживемо, — відповідаю йому понуро, — як ті собаки...

Тут у нього і зовсім стріха поїхала, лепече: «Собаки... Собаки мої любі...» І

то з такою ніжністю та трепетом, наче про бочку з пивом.

А потім враз раптово вгамувався і каже так серйозно і майже тверезим голосом:

— Слухай, Андрію, ти чув про такий штат в Америці — Конектикут?

— Ну? — мугичу, а сам одчайдушно намагаюся врятувати рукав своєї куртки, тобто те, що від нього залишилося.

— Так от, друже дорогий, метикуй, там існує закон, — якщо перехожого вкусить собака, то її господар платить потерпілому 2000 доларів.

Я перестаю смикатися, і переді мною пливе земля.

— Ти що, — шепочу пересохлими губами, — сказився?

— Точно, — каже Славко, — я вивчав закони штатів і їхні відмінності між собою.

Якщо Славко каже: «Точно», — значить воно так і є. Кишені в нього порожні,

ще гучніше регочу, потім обнімаю її за плечі, які хвилюються, як чорноморські хвилі, товстими складками, і враз цілую просто у її наклепані коричневою помадою велетенські губи.

Дамочка з переляку плюхається просто в калюжу, а з під її безрозмірної спідниці чується знавісніле верещання збожеволілої шавки.

Мій друг, вискочивши з кав'ярні, кидається мені на шию і репетує:

— Продаю! Продаю, чоловіче, свої жигулі!

Через місяць ми вже стояли перед трапом літака, який вилітав до Нью-Йорка. Славкові очі затуманені хворобливою ніжністю. Він гордо чимчикує у своєму поношеному костюмчику і розмахує портфеликом, у якому по парі чистих сорочок, бритва і зубна щітка. Мій «джентльменський набір» приблизно такий самий. Щоправда, там є ще

з нашого двору:

— Што ето?!

— Ковбаса, — свічу я невинними очима.

— Для чого?

— Їсти, — кажу, — дорога довга, треба щось до рота кинути.

А у митника вже зуби клацають од люті:

— Єште! — наказує.

— Я не хочу, я ще не голодний, — у мене аж у животі забурчало від переляку.

— Нет, — кричить він уже на всю губу. — Ти у мене сейчас всьо **ето** slopes! Я тебе **ето** силой запіхну.

Шматок я таки проштовхнув з переляку, мені в очах потемніло, я і бухнувся просто на підлогу.

— Хватіт! — чую голос. — Пушай летіт, после такого завтрака пускай ім занімаються американці!

Прийшов я до тям уже в літаку. Через пару годин мені стюардеса зробила промивання шлунку, бо інакше до США я би не долетів.

О, що то був за політ! Вам того знати не треба...

До Конектикуту ми добралися через два тижні, зовсім голі, довелося, звісно, оплатити медичні послуги отим загинувшим буржуа, а то би з летища не випустили. Але якось дісталися.

Невелике, чистеньке містечко. Неони, маркети, супермаркети. Як у казці, то пак по телевізору. На вулицях хмаровиння добропорядних американців із своїми цуцками-песиками. Гордо чимчикуємо ми зі Славком, розмахуємо своїми портфеликами, міркуємо, чи вистачить їх куценської утробы на гроші, що зараз широкою рікою полинуть до нас, приглядаємось.

Щось не те.

Ідуть мимо нас буржуазні куцохвостики, такі ж угодовані, як і в нас в Україні, такі ж пихаті і розпечені, але, дивно, на мене — нуль уваги. Сіли ми на лавочку в невеликому парку, бігають мої собачки, оно їх скільки, ну вкусіть мене хоч один разочок, скимлит мені в душі, вкусіть, кляті, а то я вас усіх покусую! Але українські собаки, видно, і через океан зуміли таки перегавкатися зі своїми родичами, аби мені дозволити. Метляють хвостами, але мовчать, як партизани, хоч би яке згавкнуло чи завищало...

Одне слово, майже місяць ми із змарнілим Славком вешталися по Конектикуту. Трохи на гіпсових виробках попрацювали, трохи посудомийками, трохи у піцерії підсобниками. Поки шкребли на квиток, ходили люті, як собаки, і гарчали та рикали на всіх зустрічних псів, я навіть одного разу палицю жбурнув у якогось причесаного пуделя, так він, клятий, замість до мене кинути, акуратно ту палицю схопив і поніс до свого господаря. Довелося давати лиха своїм ногам.

Вимучилися ми, не приведи, Господи. Мені рідний інститут раєм почав видаватися.

Нарешті сідаємо в автобус, що везе нас до Нью-Йорка. Квитки в кишені, як марево розтанули мої мільйони, аж тут перед самим від'їздом автобуса бачу, і в мене на серці тепліє, — мчить просто через дорогу щось пелехате, зубате і гавкає!!! Ну швидше, собацюрко, давай! Дава-а-а-й! На мене вже сваряться пасажири, підганяє водій. Та ще би мить...

Аж тут з-за рогу вискочив якийсь причмелений пікапчик. Псюка вильнула хвостом та й повернула просто на поліцейського, який стовбичив біля автобусної зупинки. Мене Славко заштовхнув майже силоміць, автобус рушив, а я все рвуся до вікна і кричу: «Дайте побачити!». Вкусив! Клята корумпована тварюка — поліцейського вкусив!

Наталія ДЗЮБЕНКО

як і в мене, зате голова набита всіляким мотлохом, пам'ятає навіть дні народження римських пап.

Я довго розмірковую, не помічаючи, що нашу недопиту пляшку спіонерив якийсь шкет з-під самого нашого носа.

— Слухай, Славку, де би позичити гроші на квитки до твого Конектикуту? В один кінець... Я там розбагатію і поверну...

— Два квитки, — поблажливо поплескує мене новоявлений геній по плечу. — Два Андрійку. За ідею треба платити. Ідея дорого коштує... так, прибіром, п'ятдесят відсотків від зарібки.

Він морщить лоба так, що на ньому здуваються жили:

— Слухай, а ти певний, що вони... Всі оті собаки... Песики... — Він ніяк не знаходить слів від почуття, що його переповнює. — Оті джентльмени... ну, словом, що вони тебе будуть кусати?

Я мовчки виходжу з кав'ярні і прямую до дрібненької шавки, яка саме дріботить за огрядною дамочкою.

Шавка раптово смикається, вириває з рук дамочки повідка і мчить просто до мене. Клац — і я вже танцюю на одній нозі і щасливо регочу в обличчя зняковівілї господині шавки, яка лепече благальним голосом слова вибачення. Я

одна річ — безцінна — палка нашої рідної ковбаси «Шхатъорська», купленої в нашому київському гастрономі і витриманої пару днів на нашому київському сонечку. Ковбаса — перший клас. Американські цуцки зроду нічого подібного не нюхали і не скоро понюхають. У цьому можете бути певними.

— Што везьоте? — запитали мене на митниці, прочитавши декларацію, в якій усюди стояли прочерки.

— Нічого не везу.

Старлей, прискалив око і підозріло обмацав мене очима з ніг до голови:

— А почему ето ви нічого не везьоте?

— Маю право, у нас віднедавна свобода, людські права і демократія, може, чули? — гордо втовкмачую я прописні істини у несвідому голову підозріливого митника.

— Што? Што? — вирячив він очі і розпорядився: — Провести лічний обиск етім демократам.

І що ви думаєте? Таки провели. Роздягнули до нитки, перемачали кожен шов, мого портфелика просвічували рентгеном, обнищпорили, звісно, натрапили на палку «Шхатъорської».

Старлей підскачив, принохався і раптом як загарчить, достоту, як бульбелер

Засновник — Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка.
Регістраційне свідоцтво № 1007 від 16.03.1993 р.
Головний редактор Любов Голота

Шеф-редактор Павло МОВЧАН
Редактори: Л. Голота, Я. Гоян, А. Журавський, П. Мовчан, А. Погрібний, О. Пономарів, І. Ющук
Редакція листується з читачами тільки на сторінках газети і надіслані рукописи та світлинки не повертає. Залишає за собою право редагування та скорочення текстів.
Комп'ютерна верстка — Ірина Шевчук

Адреса «Слова Просвіти»: 01001, Київ-1, завулок Музейний, 8. Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка, тел. 228-01-30.

Індекс 30617. Зам. № 3301209. Наклад 3000.

Видруковано з готових фотоформ на комбінаті «Преса України»